

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

“การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างทักษะพลเมืองของนักเรียนโรงเรียน
สาริตมหาวิทยาลัยพะเยา” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีดังต่อไปนี้

1. การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

- 1.1 ทฤษฎีการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
- 1.2 ความหมายของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
- 1.3 ประวัติความเป็นมาของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
- 1.4 กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน
- 1.5 องค์ประกอบการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

2. การคิดวิเคราะห์

- 2.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับการคิดวิเคราะห์
- 2.2 ความหมายของการคิดวิเคราะห์
- 2.3 ลักษณะสำคัญของการคิดวิเคราะห์
- 2.4 การจัดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อพัฒนาการคิดวิเคราะห์
- 2.5 พฤติกรรมที่บ่งชี้การคิดวิเคราะห์
- 2.6 การวัดความสามารถการคิดวิเคราะห์

3. ทักษะพลเมือง

- 3.1 ความหมายของทักษะพลเมือง
- 3.2 ทักษะพื้นฐานของพลเมือง
- 3.3 คุณสมบัติพื้นฐานของพลเมือง
- 3.4 คุณลักษณะพลเมืองดีของประเทศไทย
- 3.5 แนวทางการส่งเสริมความเป็นพลเมืองดี
- 3.6 การพัฒนาผู้เรียนที่นำไปสู่ความเป็นพลเมืองดี

4. ปัญหาพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเยาวชน

- 4.1 ปัญหาการใช้ยาเสพติด
- 4.2 ปัญหาการเล่นการพนัน
- 4.3 ปัญหาการใช้สื่อและเทคโนโลยี

4.4 ปัญหาพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม

4.5 ปัญหาการทะเลาะวิวาท

4.6 ปัญหาการไม่ปฏิบัติตามกฎจราจร

5. บริบทของโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยพะเยา

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

1.1 ทฤษฎีการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน มีดังนี้

1. คอนสตรัคติวิซึม (Constructivism) มีรากฐานจากทฤษฎีการเรียนรู้ของ Piaget และ Vygotsky ที่เชื่อว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการพัฒนาทางสติปัญญาที่ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง กระบวนการสร้างความรู้เกิดจากการที่ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและเกิดการซึมซับประสบการณ์ใหม่และปรับโครงสร้างสติปัญญาให้เข้ากับสติปัญญาใหม่ Gijssels (1996, หน้า 13) Seifert และ Simmons (1997, หน้า 90) Hmelo และ Evensen (2000, หน้า 4) กล่าวไว้ว่า ทฤษฎีการเรียนรู้ ที่สนับสนุนแนวคิดนี้อีกทฤษฎีหนึ่ง คือ การเรียนด้วยการค้นพบของบรูเนอร์ (Bruner's Discovery-Approach) ซึ่งเชื่อว่า การเรียนที่แท้จริงมาจากการค้นพบของแต่ละบุคคล โดยผ่านกระบวนการสืบเสาะหาความรู้ในกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานเมื่อผู้เรียนเผชิญกับปัญหา ทำให้ผู้เรียนจัดแย้งทางปัญญา และผลักดันให้ผู้เรียนไปแสวงหาความรู้ และนำความรู้ใหม่มาเชื่อมโยงกับความรู้เดิมเพื่อแก้ปัญหา เป็นความรู้ที่เพิ่มอย่างมีความหมาย

2. ทฤษฎีทางสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural Theories) เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวกับการฝึกงานทางพุทธิปัญญา (Cognitive Apprenticeship) ซึ่งสนับสนุนโดย Hmelo และ Lin (2000, หน้า 231) กล่าวว่า “ทฤษฎีทางสังคมวัฒนธรรมซึ่งเป็นทฤษฎีที่สนับสนุนการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเองในการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน”

3. ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogy) ที่เชื่อว่า การเรียนรู้จะเรียนรู้ได้มากที่สุด เมื่อผู้เรียนมีส่วนเกี่ยวข้องในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ตั้งอยู่บน ข้อสมมติฐานการเรียนรู้ 4 ประการ คือ

1. อัตมโนทัศน์ (Self – Concept) เมื่อบุคคลเติบโตมีวุฒิภาวะมากขึ้น ความรู้สึกรับผิดชอบต่อตนเองก็มีมาก จะเกิดความต้องการทางจิตใจ เพื่อที่จะได้ควบคุมและนำตนเองนั่นคือผู้ใหญ่จะมองตนเองว่าสามารถควบคุมและนำตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งคนอื่น

2. ประสบการณ์ (Experience) บุคคลที่อายุและวุฒิภาวะมากขึ้นก็ยิ่งทำให้มีประสบการณ์มากขึ้น ประสบการณ์ต่างๆ ที่แต่ละคนได้รับจะเสมือนแหล่งทรัพยากรอันมหาศาลของการเรียนรู้

3. ความพร้อม (Readiness) ผู้ใหญ่พร้อมที่จะเรียน เมื่อเห็นว่าสิ่งที่เรียนไปนั้นมีความหมาย และมีความจำเป็นตามบทบาทและสถานภาพทางสังคม

4. แนวโน้มต่อการเรียนรู้ (Orientation to Learning) ผู้ใหญ่เป็นผู้มีบทบาทและสถานภาพทางสังคม การเรียนรู้ของผู้ใหญ่จึงเป็นการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาชีวิตประจำวันยิ่งปัญหาเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ ผู้ใหญ่จะเรียนก็ต่อเมื่อความรู้ที่ได้รับจากการเรียนนั้นต้องนำไปใช้ได้

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน มีแนวคิด บนพื้นฐานทางพุทธิปัญญานิยม เป็นแนวคิดของกระบวนการสร้างความรู้ใหม่ บนพื้นฐานของความรู้ที่มีอยู่ เป็นกระบวนการเรียนที่ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเองจากการที่ผู้เรียนมีการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางปัญญาและใช้การสืบเสาะ หาความรู้ เรียนรู้ด้วยการค้นพบ ซึ่งเป็นการเรียนรู้อย่างมีความหมาย

1.2 ความหมายของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

การเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นฐาน Problem-Based Learning หรือเป็นที่รู้จักกันคือ PBL ซึ่งจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้มีผู้ที่ศึกษาและได้ให้ความหมาย ของการเรียนแบบการใช้ปัญหาเป็นฐานดังนี้

ทองจันทร์ หงส์ดารมภ์ (2540, หน้า 20) กล่าวว่า การเรียนแบบที่ใช้ปัญหาเป็นฐานหมายถึง การเรียนการสอนที่ใช้ปัญหาเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความต้องการที่จะเฝ้าหาความรู้ เพื่อแก้ปัญหา ทั้งนี้โดยเน้นให้ผู้เรียนตัดสินใจในสิ่งที่ตนเองต้องการแสวงหา และรู้จักการทำงานร่วมกันเป็นทีม ภายในกลุ่มผู้เรียน

สุปรียา วงษ์ตระหง่าน (2541, หน้า 13) กล่าวว่า การเรียนรู้ที่เน้นปัญหาเป็นฐาน คือ กระบวนการที่แสวงหาความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและเจตคติจากสถานการณ์ที่ไม่คุ้นเคยมาก่อน โดยนำการเรียนรู้มาประยุกต์ใช้กับสถานการณ์นั้นๆ กระบวนการนี้จะได้รับการจัดไว้อย่างเหมาะสม เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ ควรให้อาสาสมัครหรือนักเรียนนำสิ่งที่เรียนรู้มาใช้และได้รับการแนะนำย้อนกลับ (Feedback) ทันที ซึ่งไม่ได้เน้นเพียงแต่การหาคำตอบจากปัญหานั้นอย่างเดียว

มณฑรา ธรรมบุษย์ (2545, หน้า 13) กล่าวว่า การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning) เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากแนวคิดตามทฤษฎีการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์นิยม (Constructivism) โดยให้ผู้เรียนสร้างความรู้ใหม่จากการใช้ปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริง เป็นบริบท ของการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการคิดวิเคราะห์และคิดแก้ปัญหา รวมทั้งได้ ความรู้ตามศาสตร์ในสาขาวิชาที่ตนศึกษาด้วยการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานจึงเป็นผลมาจาก กระบวนการทำงานที่ต้องอาศัยความเข้าใจและการแก้ไขปัญหานั้นเป็นหลัก

วัฒนา รัตนพรหม (2548, หน้า 33) กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานเป็นยุทธศาสตร์การจัดการเรียนการสอนโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้นักเรียนได้เรียนจากสถานการณ์ที่เป็นจริงซึ่งอยู่ในรูปของปัญหาที่จะพบได้ในชีวิตจริงของการปฏิบัติงานตามวิชาชีพที่หลักสูตรนั้นต้องการผลิตขึ้น ทั้งนี้เพื่อศึกษาถึงองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหา ฝึกฝนความสามารถในการแสวงหาความรู้ กระบวนการแก้ปัญหาและการทำงานร่วมกันเป็นทีม โดยที่ไม่ได้เน้นการศึกษาเนื้อหาเป็นรายวิชา

ทิสนา แคมมณี (2551, หน้า 137) กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐานเป็นการจัดสภาพการณ์ของการเรียนการสอนที่ใช้ปัญหาเป็นเครื่องมือ ในการช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ตามเป้าหมาย โดยครูอาจนำนักเรียนไปเผชิญสถานการณ์ปัญหาจริง หรือครูอาจจัดสภาพการณ์ให้นักเรียนเผชิญปัญหาหรือฝึกกระบวนการคิดวิเคราะห์ปัญหาและแก้ปัญหาาร่วมกันเป็นกลุ่มซึ่งจะช่วยให้ นักเรียนเกิดความเข้าใจในปัญหานั้นอย่างชัดเจน ได้เห็นทางเลือก และวิธีการที่หลากหลายในการแก้ปัญหาารวมทั้งช่วยให้นักเรียนเกิดความใฝ่รู้เกิดทักษะกระบวนการคิดและกระบวนการแก้ปัญหา ต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาหรือสถานการณ์ที่สนใจเกี่ยวกับชีวิตประจำวันและมีความสำคัญต่อนักเรียนตัว ปัญหาจะเป็นจุดตั้งต้นของกระบวนการเรียนรู้และเป็นตัวกระตุ้นต่อไปในการพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาด้วยเหตุผลและการสืบค้นข้อมูลที่ต้องการจากแหล่งวิทยาการต่างๆ ที่หลากหลายเป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นพัฒนานักเรียนในด้านทักษะการเรียนรู้มากกว่าความรู้ที่นักเรียนจะได้มา ครูจะเป็นเพียงผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้

สรุปได้ว่าการเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาหมายถึง การเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นตัวกระตุ้นในการแสวงหาความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและเจตคติจากสถานการณ์ที่ไม่คุ้นเคยมาก่อนและมีกระบวนการเรียนรู้จากการทำความเข้าใจ แก้ปัญหาด้วยตนเองหรือร่วมกันแก้ปัญหาคือเป็นทีมภายในกลุ่ม อีกทั้งนำความรู้จากประสบการณ์เดิมมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหา

1.3 ประวัติความเป็นมาของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

ในปี ค.ศ. 1971 Howard Barrow เป็นผู้ริเริ่มนำการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักมาใช้เป็นครั้งแรกกับนักศึกษาแพทย์ มหาวิทยาลัย McMaster ประเทศแคนาดา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักศึกษาแพทย์ได้รับความรู้แบบบูรณาการ สามารถพัฒนาและประยุกต์ใช้ทักษะการแก้ปัญหากับผู้ป่วย (Barrows and Tamblyn. 1980, หน้า 12) ซึ่งได้รับการยอมรับ และมีการนำไปใช้ในหลักสูตรแพทยศาสตร์ของสถาบันต่างๆ ต่อมา มีการนำรูปแบบนี้ไปประยุกต์ใช้กันอย่างแพร่หลาย ในสถาบันการศึกษาสายวิชาชีพต่างๆ เช่น พยาบาล กฎหมาย วิศวกรรม และสถาปัตยกรรม ในหลักสูตรระดับอุดมศึกษา (Barrows. 1996, หน้า 10; Mierson และ Parikh. 2000, หน้า 23) สำหรับประเทศไทย มีการนำแนวคิดของการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นหลักมาใช้เป็นครั้งแรกในหลักสูตรแพทยศาสตร์

ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2531 และมีการนำไปประยุกต์ใช้ในหลักสูตรสาธารณสุขศาสตร และพยาบาลศาสตร์ ของสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาอื่นๆ

ดวงหทัย กาสิวิบูลย์ (2550, หน้า 14) ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นฐานถูกพัฒนาและนำมาใช้ครั้งแรกในช่วง ค.ศ. 1960-1970 ณ McMaster University ประเทศแคนาดา ในการจัดการเรียนการสอนวิชาทางการแพทย์ และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นฐานจะถูกนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนของวิชาต่างๆ สำหรับในประเทศไทย การเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นฐาน เริ่มเป็นที่รู้จักเมื่อประมาณ 20 ปี และเป็นที่ยอมรับหลายในวงการศึกษามากขึ้นเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

ซึ่งอาจสรุปได้ว่าการเรียนรู้ที่เน้นปัญหาเป็นฐานถูกพัฒนาและนำมาใช้ครั้งแรกในช่วง ค.ศ. 1960-1970 และได้รับการพัฒนาในวงการศึกษาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากรูปแบบการเรียนการสอนคือนักเรียนต้องพัฒนาการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยใช้ปัญหาเป็นจุดเริ่มต้นฝึกนักเรียนให้คิดแก้ไขปัญหา ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาความสามารถของนักเรียนให้เกิดทักษะในการคิด เกิดการเรียนรู้ที่ได้ผลดี และสามารถนำไปใช้ในอนาคตได้

1.4 กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

การเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning) เป็นกระบวนการที่นักเรียนเกิดการเรียนรู้ที่เน้นปัญหาเป็นสิ่งกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความต้องการที่จะเฝ้าหาความรู้เพื่อแก้ปัญหา โดยเน้นให้นักเรียนตัดสินใจด้วยตนเอง และรู้จักการทำงานเป็นกลุ่มเพื่ออภิปรายเกี่ยวกับคำตอบของปัญหา สอดคล้องกับ ดวงเนตร ธรรมกุล (2539, หน้า 46) กล่าวถึงการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นฐาน จะใช้สถานการณ์หรือปัญหาที่ใกล้เคียงกับปัญหาที่นักเรียนจะพบได้ในชีวิตจริง นักเรียนจะหาข้อมูลเฉพาะในส่วนที่ตนเองได้วิเคราะห์แล้วว่าข้อมูลนั้นจะสามารถตอบปัญหาของตัวเองที่เผชิญอยู่ได้ ทั้งนี้การเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นฐานมีหลักการสำคัญซึ่ง มีนักวิชาการหลายท่านที่ได้ทดลองการแก้ปัญหาดังนี้

Arends (2009, หน้า 387-389) กล่าวถึงขั้นตอนในการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานว่าประกอบด้วย 5 ขั้นตอนดังนี้

1. ทำความเข้าใจกับปัญหาโดยมีการคัดเลือกประเด็นปัญหาที่สนใจจากข้อมูลกว้างๆ ของปัญหาที่ได้รับมา
2. แบ่งกลุ่มและวางแผนการศึกษาและกำหนดวิธีการและแหล่งค้นคว้าข้อมูล
3. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งข้อมูลที่กำหนดไว้ด้วยกระบวนการสืบเสาะหาความรู้และวิธีการที่หลากหลายที่เอื้อต่อการได้มาซึ่งข้อมูล
4. นำข้อมูลที่ได้มาขยายผลในกลุ่มและอภิปรายร่วมกันเพื่อหาแนวทางและวิธีการแก้ไขปัญห

5. วิเคราะห์และประเมินผลกระทบของการแก้ปัญหา และทำการสะท้อนคิดในการทำงานของตนเอง และเพื่อนร่วมกลุ่มเพื่อนำไปให้ใช้การปรับปรุงการทำงานกลุ่มในครั้งต่อไป

Russell และ Babara (2009, หน้า 71) กล่าวถึงขั้นตอนในการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานว่าประกอบด้วย 8 ขั้นตอนดังนี้

1. เขียนปัญหาที่สนใจที่หลากหลาย
2. เลือกปัญหาที่น่าสนใจมาเพียงหนึ่งปัญหา
3. กำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้
4. อาศัยความรู้เดิมในอภิปรายเพื่อพัฒนาสมมติฐาน
5. ระดมสมองในการคิดเขียนขอบเขตในการศึกษา
6. สืบเสาะค้นหาความรู้เพิ่มเติม
7. นำข้อมูลที่ได้จากการสืบเสาะเพิ่มเติมมาอภิปรายร่วมกันเพื่อตรวจสอบสมมติฐานที่ตั้งไว้
8. สรุปความรู้ที่ได้และนำเสนอถึงการนำความรู้นั้นมาใช้ในการแก้ปัญหา

วัลลีย์ สัตยาศัย (2547, หน้า 19) ได้เสนอขั้นตอนของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานที่คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ระบุขั้นตอนประกอบด้วย 9 ขั้นตอน ดังนี้

1. ชื่นเสนอปัญหา ผู้เรียนจะได้รับปัญหาซึ่งจะนำเสนอให้แก่ผู้เรียนเป็นการสร้างจุดสนใจและเริ่มต้นการเรียนการสอน เป็นปัญหาที่ผู้เรียนจะมีความรู้เดิมไม่เพียงพอเป็นเหตุเริ่มต้นให้ต้องมีการศึกษา ค้นคว้า ที่สำคัญปัญหาต้องใกล้เคียงกับในชีวิตจริงของนักเรียน

2. ระบุตัวปัญหาจากสถานการณ์หรือโจทย์ปัญหา ผู้เรียนทำงานในกลุ่มย่อยจะต้องทำความเข้าใจคำศัพท์ และความหมายต่างๆ ของคำและมโนทัศน์ ซึ่งเป็นสถานการณ์ของปัญหาให้ชัดเจน ว่าจะอะไรเป็นประเด็นสำคัญของปัญหา

3. วิเคราะห์ปัญหาและสร้างสมมติฐาน กลุ่มผู้เรียนจะระดมความคิดโดยใช้ความรู้พื้นฐานที่มี วิเคราะห์โครงสร้างของปัญหา การรวบรวมความคิดเห็น และแนวคิดต่างๆ เกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหา เพื่อให้ได้มาซึ่งสมมติฐานของปัญหา

4. จัดลำดับความสำคัญของสมมติฐาน เพื่อพิจารณาข้อยุติสำหรับสมมติฐานที่สามารถตัดทิ้งได้ในช่วงต้น และคัดเลือกสมมติฐานที่จะต้องทำการศึกษาข้อมูลต่อไป

5. สร้างวัตถุประสงค์การเรียนรู้ ในขั้นนี้กลุ่มจะต้องร่วมกันหาว่า อะไรบ้างที่ทราบมาก่อนทั้งจากความรู้เดิมของสมาชิกกลุ่มและข้อมูลที่มีอยู่ในสถานการณ์ปัญหา ไปสู่สิ่งที่ยังไม่รู้และจำเป็นต้องรู้ ต้องค้นคว้า เพื่อให้ได้มาซึ่งวิธีการหรือข้อสรุปปัญหา โดยกำหนดเป็นวัตถุประสงค์การเรียนรู้ของตนเองขึ้นมา ทั้งนี้ครูจะเป็นผู้คอยให้คำแนะนำหากเห็นว่ามีข้อมูลใดที่ยังไม่ครอบคลุม

6. การค้นหาข้อมูลจากแหล่งความรู้ แต่ละกลุ่มจะต้องแบ่งหน้าที่กันออกไปค้นคว้าข้อมูลตามที่กลุ่มได้กำหนด แหล่งข้อมูลจะมาจากที่ต่างๆ ได้แก่ ห้องสมุด ตำรา อินเทอร์เน็ต เอกสารต่างๆ รวมทั้งอาจเป็นผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งผู้เรียนจะเป็นคนเลือกเองว่าจะใช้แหล่งความรู้ใด

7. การรวบรวมข้อมูลและสังเคราะห์ เป็นการกลับมารวมตัวอีกครั้งเพื่อร่วมกันอภิปรายข้อมูล จัดการ จัดระบบข้อมูล เพื่อสรุป และทดสอบสมมติฐาน หากพบว่ายังขาดข้อมูลใดก็จะกลับไปหาข้อมูลเพิ่มเติมอีกครั้ง จนได้เป็นแนวทางของกลุ่มในการแก้ปัญหา

8. การนำเสนอแนวทางของแต่ละกลุ่มต่อชั้นเรียน ในขั้นนี้จะนำไปสู่การอภิปรายนำเสนอแนวทางของตนเองและกลุ่มอื่นๆ โดยการอภิปรายแต่ละกลุ่มต้องหาเหตุผลสนับสนุนจุดยืนของกลุ่ม และการให้เหตุผลในการโต้แย้งแนวทางของกลุ่มอื่น

9. สรุปการเรียนรู้ที่ได้มาและพิจารณาว่าความรู้ที่ได้เหมาะสมและเพียงพอที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวหรือไม่ พร้อมทั้งสรุปเป็นหลักการที่จะนำไปใช้ได้ต่อไป

นอกจากนี้ พัทธราภรณ์ อินทนาท (2546, หน้า 68) ได้เสนอขั้นตอนการเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นฐาน ไว้ดังนี้

1. ผู้แนะแนวทางสร้างปัญหาที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้เรียนขึ้น และปัญหานั้นจะต้องเป็นปัญหาแบบไม่มีโครงสร้าง

2. ผู้แนะแนวทางเสนอปัญหาแก่นักเรียน

3. ผู้เรียนจะจัดกลุ่มและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในที่นี้คือ

3.1 ช่วยในการหาแนวคิดที่เป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหา

3.2 เจาะจงหาข้อมูลที่สามารถปรึกษาได้

3.3 หาแหล่งข้อมูลที่สามารถปรึกษาได้

3.4 แบ่งงานให้สมาชิกภายในกลุ่มทุกคนได้รับผิดชอบ

3.5 จัดเก็บรวบรวมข้อมูล

3.6 เสนอการแก้ปัญหา

ในบางขั้นตอนสามารถทำซ้ำได้อีก คำตอบในการแก้ปัญหาอาจจะแตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม ในชั้นเรียนอาจจะช่วยกันอภิปรายความเป็นไปได้ของคำตอบแต่ละกลุ่มตลอดขั้นตอนที่ทำให้ผู้เรียนต้องจดบันทึกและผู้เรียนจะพบกับปัญหา และพยายามที่จะแก้ไขด้วยความรู้ที่ผู้เรียนมีอยู่แล้ว รวมถึงจากการสืบหาข้อมูลที่ต้องการจะรู้เพิ่มมากขึ้นด้วย เมื่อผู้เรียนเข้าใจในปัญหาอย่างถ่องแท้และคิดถึงวิธีการที่จะแก้ไขแล้ว ผู้เรียนจะผนวกตัวเองเข้ากับการนำพาตัวเองในการเรียนรู้ เพื่อที่จะค้นหาข้อมูลที่ต้องการ และใช้แหล่งข้อมูลจากหลายๆ ที่ เช่น หนังสือ บทความ รายงาน วารสาร ข้อมูลจากแหล่งสารสนเทศและการสัมภาษณ์จากผู้เชี่ยวชาญเป็นต้น ผู้เรียนจะมีการเรียนรู้ด้วยตนเองและจะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างเข้าใจมากขึ้น หลังจากที่ผู้เรียนเสร็จสิ้นการแก้ไขปัญหาแล้วผู้เรียนจะมีการประเมิน

ตนเองกับสมาชิกที่ร่วมกลุ่ม การประเมินตนเองภายในกลุ่มนี้ถือว่าเป็นทักษะที่จำเป็นอย่างยิ่ง ในการพัฒนาการเรียนรู้ด้วยตนเองให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐานนี้เหมาะสมที่จะทำเป็นกลุ่มเล็กๆ มีสมาชิกอยู่ระหว่าง 5-7 คน ในกลุ่มสมาชิกจะทำงานร่วมกันในการแก้ไขปัญหา และเรียนรู้ที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันพัฒนาทักษะการเรียนรู้เป็นทีม

มานิช ถาอ้าย (2541, หน้า 34-37) ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นฐานจะเน้นผู้เรียนเป็นผู้ตัดสินใจในสิ่งที่ต้องการแสวงหาความรู้ และรู้จักการทำงานร่วมกันเป็นทีมภายในกลุ่มผู้เรียน โดยผู้สอนมีส่วนร่วมน้อยที่สุด ซึ่งการเรียนรู้จากปัญหาอาจเป็นสถานการณ์จริง ซึ่งได้เสนอขั้นตอนการเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นฐานไว้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ทำความเข้าใจคำศัพท์และข้อความของปัญหาให้ชัดเจน (Clarifying Unfamiliar Terms) กลุ่มผู้เรียนทำความเข้าใจคำศัพท์ ข้อความที่ปรากฏอยู่ในปัญหาให้ชัดเจน โดยอาศัยความรู้พื้นฐานของสมาชิกในกลุ่มหรือการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตำราหรือสื่ออื่นๆ

ขั้นตอนที่ 2 ระบุปัญหาหรือข้อมูลสำคัญ (Problem Definition) กลุ่มผู้เรียนระบุปัญหาหรือข้อมูลสำคัญร่วมกัน โดยทุกคนในกลุ่มเข้าใจปัญหาเหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์ใดที่กล่าวถึงในปัญหานั้น

ขั้นตอนที่ 3 ระดมสมอง (Brainstorm) กลุ่มผู้เรียนระดมสมองวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ และหาเหตุผลมาอธิบาย โดยอาศัยความรู้เดิมของสมาชิกกลุ่ม เป็นการช่วยกันคิดอย่างมีเหตุมีผลสรุปรวบรวมความรู้และแนวคิดของกลุ่มเกี่ยวกับกลไกการเกิดปัญหา เพื่อนำไปสู่การสร้างสมมติฐานที่สมเหตุสมผลเพื่อใช้แก้ปัญหานั้น

ขั้นตอนที่ 4 วิเคราะห์ปัญหา (Analyzing the Problem) กลุ่มผู้เรียนอธิบายและตั้งสมมติฐานที่เชื่อมโยงกันกับปัญหาตามที่ได้ระดมสมองกัน แล้วนำผลการวิเคราะห์มาจัดลำดับความสำคัญ โดยใช้พื้นฐานความรู้เดิมของผู้เรียน การแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล

ขั้นตอนที่ 5 กำหนดวัตถุประสงค์การเรียนรู้ (Formulating Learning Issues) กลุ่มผู้เรียนกำหนดวัตถุประสงค์การเรียนรู้ เพื่อค้นหาข้อมูลที่จะอธิบายผลการวิเคราะห์ที่ตั้งไว้ ผู้เรียนสามารถบอกได้ว่าความรู้ส่วนใดรู้แล้ว ส่วนใดต้องกลับไปทบทวน ส่วนใดยังไม่รู้หรือจำเป็นต้องไปค้นคว้าเพิ่มเติม

ขั้นตอนที่ 6 เรียนรู้ด้วยตนเอง (Self - Study) ผู้เรียนค้นคว้ารวบรวมสารสนเทศจากสื่อและแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ เพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเอง

ขั้นตอนที่ 7 รายงานผล (Reporting) จากรายงานข้อมูลสารสนเทศใหม่ที่ได้เข้ามากลุ่มผู้เรียนนำมาอภิปราย วิเคราะห์ สังเคราะห์ ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้แล้วนำมาสรุปเป็นหลักการและเป็นแนวทางเพื่อนำไปใช้โอกาสต่อไป

สำนักมาตรฐานการศึกษาและพัฒนาการเรียนรู้ (2550, หน้า 8) กล่าวถึงขั้นตอนในการเรียนรู้ โดยใช้ปัญหาเป็นฐานว่าประกอบด้วย 6 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 เชื่อมโยงปัญหาและระบุปัญหาเป็นขั้นที่ระบุสิ่งที่ปัญหาที่นักเรียนอยากรู้อยากเรียนและเกิดความสนใจที่จะค้นหาคำตอบ

ขั้นที่ 2 กำหนดแนวทางที่เป็นไปได้ให้นักเรียนแต่ละกลุ่มวางแผนการศึกษา ค้นคว้าทำความเข้าใจอภิปรายปัญหาภายในกลุ่ม ระดมสมองคิดวิเคราะห์ เพื่อหาวิธีการหาคำตอบ ครูคอยช่วยเหลือ กระตุ้น ให้เกิดการอภิปรายภายในกลุ่มให้นักเรียนเข้าใจวิเคราะห์ปัญหาแหล่งข้อมูล

ขั้นที่ 3 ดำเนินการศึกษาค้นคว้า นักเรียนกำหนดสิ่งที่ต้องเรียน ดำเนินการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองด้วยวิธีการหลากหลาย

ขั้นที่ 4 สังเคราะห์ความรู้ นักเรียนนำข้อค้นพบความรู้ที่ได้ค้นคว้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน อภิปรายผลและสังเคราะห์ความรู้ที่ได้มาว่ามีความเหมาะสมหรือไม่เพียงใด

ขั้นที่ 5 สรุปและประเมินค่าของคำตอบ นักเรียนแต่ละกลุ่มสรุปผลงานของกลุ่มตนเองและประเมินผลงานว่าข้อมูลที่ศึกษาค้นคว้ามีความเหมาะสมหรือไม่เพียงใด โดยพยายามตรวจสอบแนวคิดภายในกลุ่มของตนเองคอยตรวจสอบแนวคิดภายในกลุ่มของตนเองอย่างอิสระทุกกลุ่มช่วยกัน แก้ปัญหาในภาพรวมอีกครั้ง

ขั้นที่ 6 นำเสนอและประเมินผลงาน นักเรียนนำข้อมูลที่ได้มาจัดระบบองค์ความรู้และนำเสนอเป็นผลงานในรูปแบบที่หลากหลาย ครูประเมินผลการเรียนรู้และทักษะกระบวนการ

ซึ่งอาจสรุปได้ว่ากระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นปัญหาเป็นฐานเริ่มจากการใช้ปัญหาเป็นการสร้างความสนใจในการศึกษา โดยการค้นคว้ากลุ่มผู้เรียนซึ่งผู้เรียนต้องค้นคว้าด้วยตนเอง หาเหตุผลมาอธิบาย ผู้เรียนระดมสมองวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ จากแหล่งข้อมูลจากหลายๆ ที่ เช่น หนังสือ บทความ รายงาน วารสาร ข้อมูลจากแหล่งสารสนเทศและการสัมภาษณ์จากผู้เชี่ยวชาญเป็นต้น หลังจากนั้นนำข้อมูลสารสนเทศใหม่ที่ได้จากการศึกษาร่วมกลุ่มผู้เรียนนำมาอภิปราย วิเคราะห์ สังเคราะห์ ตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้แล้วนำมาสรุปเป็นหลักการร่วมกัน จึงเห็นว่าวิธีการเรียนรู้ตามขั้นตอนทั้งหมดที่กล่าวมานี้ต้องส่งผลต่อการเรียนรู้พัฒนาทักษะกระบวนการครอบคลุมทุกด้านไม่ว่าจะเป็นด้านความรู้ ด้านทักษะ และด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์

1.5 องค์ประกอบการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

ทองจันทร์ หงส์ดารมณ (2540, หน้า 5-6) กล่าวถึงองค์ประกอบพื้นฐานที่จำเป็นต้องพิจารณาในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นปัญหาเป็นฐาน ดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนใช้ปัญหาเป็นฐาน ในการแสวงหาความรู้ด้วยกลวิธีหาข้อมูล เพื่อพิสูจน์สมมติฐาน อันเป็นการแก้ปัญหาโดยนำปัญหามาเชื่อมโยงกับความรู้เดิม ความคิดที่มีเหตุผล และการแสวงหาความรู้ใหม่

2. ผู้เรียนมีเสรีภาพในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รับผิดชอบในการกำหนดการดำเนินการด้วยตนเอง รับผิดชอบต่อกลุ่ม การประเมินตนเองและวิพากษ์วิจารณ์งานของตนเองด้วย

3. การเรียนรู้เป็นกลุ่มย่อย เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น ยอมรับประโยชน์ของการทำงานร่วมกันในการค้นคว้าหาแนวคิดใหม่ๆ

นอกจากนี้ พัทธนี ธารเสนา (2538, หน้า 17-18) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของแรงจูงใจภายในของการสอนโดยวิธีการใช้ปัญหาเป็นฐาน ไว้ดังนี้

1. ก่อให้เกิดโอกาสในการสนองตอบที่คล่องอยู่ตลอดเวลา ผู้เรียนจะเรียนโดยการปฏิบัติงาน จะเอาตัวเข้าไปสัมผัสกับความหลากหลายของกิจกรรมต่างๆ การเป็นผู้นำอภิปราย

2. มีการรวมเข้าไว้ซึ่งจุดประสงค์ หัวใจของวิธีการใช้ปัญหาเป็นฐานก็คือ ปัญหาที่จะต้องแก้ สถานการณ์ที่จะต้องนำมาวิเคราะห์ ความรู้ที่จะต้องนำมาประยุกต์ใช้ มิใช่เพียงแต่การระลึกได้เท่านั้น

3. มีการรวมเอาสถานที่คล้ายจริง (สถานการณ์จำลอง) เข้าไว้ในสภาพการสอนโดยวิธีการใช้ปัญหาเป็นฐานนั้น ผู้สอนจะสอดแทรกสถานที่คล้ายคลึงกับชีวิตจริงเข้าไว้ในวิธีการใช้ปัญหาเป็นฐาน

4. มีการแจ้งข้อมูลย้อนกลับ (ผลการปฏิบัติงาน) โดยทันทีในสภาพการสอนโดยวิธีการใช้ปัญหาเป็นฐานนั้น ผู้สอนวางตนเป็นผู้สังเกตผู้เรียนและคอยดูว่าผู้เรียนได้ใช้ความรู้ที่พวกเขากำลังจะพยายามแก้ปัญหายัง ผู้สอนสามารถแจ้งข้อมูลย้อนกลับได้ทันทีหรือแจ้งผลปฏิบัติงานได้ทันที

5. เปิดโอกาสให้สร้างผลงานที่สำเร็จเป็นรูปร่าง

6. เปิดโอกาสให้มีการพบปะสังสรรค์กับกลุ่ม ผู้เรียนทุกคนจะมีบทบาทในขณะทำงานและมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการที่จะทำให้กลุ่มบรรลุถึงจุดประสงค์

จากที่กล่าวมาข้างต้นโดยสรุปแล้ว องค์ประกอบที่สำคัญของการจัดการเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นฐาน เริ่มต้นด้วยบทนำ ปัญหาหรือสถานการณ์เชื่อมโยงกับความรู้เดิม เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริงหรือใกล้เคียงกับปัญหาที่นักเรียนจะพบได้ในชีวิตจริง จุดประสงค์การเรียนรู้เพื่อหาข้อมูลพิสูจน์สมมติฐาน โดยเน้นการทำงานกลุ่มหรือกระบวนการกลุ่ม เน้นการแสวงหาข้อมูลจากแหล่งเรียนรู้ ทำให้การเรียนรู้และดำเนินไปตามขั้นตอนเมื่อความรู้หรือผลที่ได้สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้แก้ปัญหาได้จริงในการดำรงชีวิตปัจจุบัน

2. การคิดวิเคราะห์

2.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับการคิดวิเคราะห์

เพียเจต์ (Jean Piaget) ได้นำแนวคิดที่เรียกว่า Constructivism ที่เชื่อว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการ ที่เกิดขึ้นภายในตัวผู้เรียน และผู้เรียนเป็นผู้สร้างเอง เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่พบเห็น กับความรู้ความเข้าใจที่มีอยู่เดิม ซึ่งเรียกว่า ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา ซึ่งเพียเจต์ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า บุคคลแต่ละคนพยายามที่จะนำความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ และปรากฏการณ์ที่ตน พบเห็น มาสร้างเป็นโครงสร้างทางปัญญา (Cognitive apparatus) ของตน ความหมายเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่สามารถถ่ายทอดจากครู ไปสู่ผู้เรียนได้ แต่จะถูกสร้างขึ้นในมุมมองของผู้เรียนจากความสัมพันธ์ระหว่างประสาทสัมผัสของผู้เรียนกับโลกภายนอก โครงสร้างทางปัญญาเป็นผลของความพยายามทางความคิด (mental effort) หากใช้ความรู้เดิมของตนทำนายเหตุการณ์ได้ถูกต้อง จะทำให้โครงสร้างทางปัญญาของบุคคลคงเดิม และมั่นคงมากยิ่งขึ้นแต่ถ้าการคาดคะเนไม่ถูกต้อง ผู้เรียนจะประหลาดใจสงสัย และกับคองใจ หรือที่เพียเจต์กล่าวว่า เกิดภาวะไม่สมดุล (disequilibrium) ขึ้นเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น ผู้เรียนจะมีทางเลือก 3 ทาง คือ

1. ขัดติดกับความคิดเดิมใน โครงสร้างทางปัญญาของตน ปฏิเสธข้อมูลจากประสาทสัมผัส หรือหาเหตุผลที่จะหักล้างข้อมูลจากประสาทสัมผัสออกไป การยกเลิกหรือปรับเปลี่ยน “schema” ของแต่ละบุคคลมักเกิดขึ้นได้ยาก

2. ปรับความคิดใน โครงสร้างทางปัญญา โดยการพยายามที่จะเชื่อมโยงความคิดหรือประสบการณ์เดิมกับความคิดหรือประสบการณ์ใหม่ ในลักษณะนี้จะเกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายขึ้น

3. ไม่สนใจที่จะทำความเข้าใจ การเชื่อมโยงระหว่างโลกภายนอกและโลกภายใน ของผู้เรียนเกิดขึ้นผ่านประสาทสัมผัส และกลไกทางประสาท สรีรวิทยา ชีวเคมี การรับรู้ จากประสาทสัมผัส ไปสู่โครงสร้างทางปัญญา เรียกว่า กระบวนการดูดซึม (assimilation) ความขัดแย้งทางปัญญาทำให้เกิดภาวะไม่สมดุล (disequilibrium) และภาวะไม่สมดุลจะส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยน โครงสร้างทางปัญญา ซึ่งเรียกว่ากระบวนการปรับให้เหมาะสม (accommodation) กระบวนการปรับ “schema” จะช่วยให้การเรียนรู้ที่มีความหมายต่อตนเอง การปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางปัญญาเป็นเรื่องเฉพาะตน ที่แต่ละคนจะต้องจัดกระทำเอง แต่ผู้สอนสามารถช่วยให้ผู้เรียนปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางปัญญาได้โดยจัดสภาพการณ์ให้เกิดภาวะไม่สมดุลขึ้น ทำให้ผู้เรียนต้องมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับประสบการณ์มากขึ้น

ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของบรูเนอร์ (Bruner, 1957, หน้า 112) ได้แบ่งพัฒนาการทางสติปัญญาและการคิดออกเป็น 3 ขั้น คือ

1. ขั้นแสดงออกด้วยการกระทำ (Enactive Stage) ขั้นนี้เปรียบได้กับขั้นประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว (Sensorimotor Stage) ของเพียเจต์ เป็นขั้นที่เด็กเรียนรู้จากการกระทำ (Learning by doing)

2. ขั้นสร้างภาพแทนใจ (Iconic Stage) ขั้นนี้เปรียบเทียบกับขั้นก่อนปฏิบัติการคิด (Proportional Stage) ของเพียเจต์ เด็กวัยนี้เกี่ยวข้องกับความจริงมากขึ้น เกิดความคิดจากการรับรู้เป็นส่วนใหญ่อาจมีจินตนาการบ้าง แต่ยังไม่สามารถคิดได้ลึกซึ้งเหมือนขั้นปฏิบัติการคิดด้วยรูปธรรมของเพียเจต์

3. ขั้นใช้สัญลักษณ์ (Symbolic Stage) เป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดของบรูเนอร์เปรียบได้กับพัฒนาการขั้นปฏิบัติการคิดด้วยรูปธรรม (Concrete Operation) ของเพียเจต์ สอดคล้องกับ ประสาทอิศรปริดา (2543, หน้า 133-136) ที่กล่าวว่าขั้นนี้เด็กสามารถเข้าใจความสัมพันธ์ของสิ่งของ สามารถสร้างความคิดรวบยอดหรือสังกัปในสิ่งต่างๆ ที่ซับซ้อน ได้มากขึ้น

โดยสรุปทฤษฎีเกี่ยวกับการคิดวิเคราะห์ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างองค์ความรู้ ที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะบุคคล โดยเป็นการนำเอาความรู้จากสิ่งที่ตนเองได้รับรู้เดิมรวมกับความรู้ที่ได้รับจากแหล่งต่างๆ แล้วสร้างเป็นองค์ความรู้ของตนเอง ซึ่งความรู้ของแต่ละคนจะแตกต่างกัน ตามข้อมูลต่างๆ ที่ตนเองได้เห็นและสัมผัส

การคิดเป็นสิ่งที่นักการศึกษาโดยทั่วไปไม่มีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าเป็นสิ่งสำคัญ ในการจัดการศึกษาทุกระดับ เป็นภารกิจเบื้องต้นของสถาบันการศึกษา นับตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา คือ การทำหน้าที่สอนหรือปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดความรู้ในรายวิชาต่างๆ และทักษะการคิด ดังนั้นการฝึกให้นักเรียนคิด จึงเป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นที่ครูจะต้องฝึกนักเรียน เพื่อในอนาคตนักเรียนจะสามารถนำมาใช้ เพื่อเผชิญสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมกับยุคแห่งความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในปัจจุบัน

2.2 ความหมายของการคิดวิเคราะห์

คำว่า Critical Thinking มีการนำไปใช้ในภาษาไทยแตกต่างกันออกไป เช่น ความคิดวิจารณ์ การคิดอย่างมีวิจารณ์ การคิดวิเคราะห์วิจารณ์ การคิดวิเคราะห์ เป็นต้น

ดังนั้นเพื่อให้เป็นที่เข้าใจตรงกัน ในการวิจัยครั้งนี้จึงขอใช้คำว่า การคิดวิเคราะห์ นักการศึกษาได้ให้ความหมายของการคิดวิเคราะห์ไว้ดังนี้

วัตสันและเกลเซอร์ (Watson and Glaser, 1964, หน้า 11) ได้ให้ความหมายของการคิดวิเคราะห์ว่า เป็นสิ่งที่เกิดจากส่วนประกอบของทัศนคติความรู้และทักษะโดยทัศนคติเป็นการ

แสดงออกทางจิตใจ ต้องการสืบค้นปัญหาที่มีอยู่ ความรู้จะเกี่ยวข้องกับการใช้เหตุผลในการประเมินสถานการณ์การสรุปความอย่างเที่ยงตรงและการเข้าใจในความเป็นนามธรรม ส่วนทักษะจะประยุกต์รวมอยู่ในทัศนคติและความรู้

กู๊ด (Good. 1973, หน้า 680) ได้ให้ความหมายของการคิดวิเคราะห์ว่า เป็นการคิดอย่างรอบคอบตามหลักการประเมินและมีหลักฐานอ้างอิงเพื่อหาข้อสรุปที่น่าจะเป็นไปได้ ตลอดจนพิจารณาองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องทั้งหมดและใช้กระบวนการตรรกวิทยาได้อย่างถูกต้องและสมเหตุสมผล

สุวิทย์ มูลคำ (2547, หน้า 9) ได้ให้ความหมายของการคิดวิเคราะห์ไว้ว่า หมายถึงความสามารถในการจำแนก แยกแยะ องค์ประกอบต่างๆ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งอาจจะเป็นวัตถุ สิ่งของ เรื่องราว เหตุการณ์และหาความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้นเพื่อค้นหาสภาพความเป็นจริงหรือสิ่งสำคัญของสิ่งที่กำหนด

คุณทรรศน์ สิมเสมอ (2549, หน้า 12) ได้ให้ความหมายของการคิดวิเคราะห์ หมายถึงความสามารถในการแยกแยะเพื่อหาส่วนประกอบของเหตุการณ์ หรือเรื่องราวต่างๆ ว่าประกอบด้วยอะไร มีความสำคัญอย่างไร มีความสัมพันธ์กันในรูปแบบใด ยึดหลักการใด และสามารถค้นหาเรื่องราวหรือเหตุการณ์ความเกี่ยวพันเหล่านั้นว่ามีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกัน

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2549, หน้า 2) ได้ให้ความหมายของการคิดวิเคราะห์ว่า หมายถึงการจำแนกแยกแยะ องค์ประกอบของสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกเป็นส่วนๆ เพื่อค้นหาว่าทำมาจากอะไร มีองค์ประกอบอะไร ประกอบขึ้นมาได้อย่างไร เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างไร

ลักขณา สรวิวัฒน์ (2549, หน้า 69) ได้ให้ความหมายของการคิดวิเคราะห์ว่า หมายถึงความสามารถในการแยกแยะส่วนย่อยๆ ของเหตุการณ์เรื่องราวหรือเรื่องต่างๆ ว่าประกอบด้วยอะไรมีจุดมุ่งหมายหรือความประสงค์สิ่งใด และส่วนย่อยๆ ที่สำคัญนั้นแต่ละเหตุการณ์เกี่ยวพันกันอย่างไรบ้าง และเกี่ยวพันกันโดยอาศัยหลักการใด เพื่อให้เกิดความชัดเจนและความเข้าใจจนสามารถนำไปสู่การตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม

จากความหมายของการคิดวิเคราะห์ สรุปได้ว่า การคิดวิเคราะห์ หมายถึง ความสามารถในการคิดพิจารณาอย่างรอบคอบสมเหตุสมผลเกี่ยวกับสถานการณ์หรือข้อมูลต่างๆ เพื่อการตัดสินใจหรือสรุปอย่างสมเหตุสมผล

2.3 ลักษณะสำคัญของการคิดวิเคราะห์

บลูม (Bloom, 1957, หน้า 148-150) ได้แบ่งองค์ประกอบของการคิดวิเคราะห์ประกอบด้วยทักษะสำคัญๆ อยู่ 3 ด้านดังนี้

1. การคิดวิเคราะห์ความสำคัญหรือเนื้อหาของเรื่องต่างๆ (Analysis of Element) เป็นความสามารถในการแยกแยะได้ว่า สิ่งใดจำเป็น สิ่งใดสำคัญ สิ่งใดมีบทบาทมากที่สุด ซึ่งการคิดวิเคราะห์เนื้อหาประกอบด้วย

- 1.1 ความสามารถในการค้นหาประเด็นต่างๆ ในข้อมูล
- 1.2 ความสามารถในการแยกแยะความจริงออกจากสมมติฐาน
- 1.3 ความสามารถในการแยกข้อเท็จจริงออกจากข้อมูลอื่นๆ
- 1.4 ความสามารถในการบอกถึงสิ่งจูงใจและการพิจารณาพฤติกรรมของบุคคลและของกลุ่ม
- 1.5 ความสามารถในการแยกแยะข้อสรุปจากข้อความปลีกย่อย

2. การคิดวิเคราะห์ความสัมพันธ์ (Analysis of Relationship) เป็นการค้นหาความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ว่า มีอะไรสัมพันธ์กัน สัมพันธ์กันอย่างไร สัมพันธ์กันมากน้อยเพียงใด สอดคล้องหรือขัดแย้งกันอย่างไร ผู้อ่านจะต้องมีทักษะในการตัดสินใจความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลหลักๆ ได้ ทั้งความสัมพันธ์ของสมมติฐานและความสัมพันธ์ระหว่างข้อสรุปและยังรวมไปถึงความสัมพันธ์ในชนิดของหลักฐานที่นำมาแสดงด้วยในการคิดวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ประกอบด้วย

- 2.1 ความสามารถในการเข้าใจความสัมพันธ์ของแนวคิดในบทความและข้อความต่างๆ
- 2.2 ความสามารถในการระลึกได้ว่าสิ่งใดเกี่ยวกับการตัดสินใจนั้น
- 2.3 ความสามารถในการแยกความจริงหรือสมมติฐานที่เป็นความสำคัญหรือข้อโต้แย้งที่นำมาสนับสนุนข้อสมมติฐานนั้น

- 2.4 ความสามารถในการตรวจสอบข้อสมมติฐานที่ได้มา
- 2.5 ความสามารถในการแบ่งแยกความสัมพันธ์ของสาเหตุและผลจากความสัมพันธ์อื่นๆ
- 2.6 ความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ขัดแย้งแบ่งแยกสิ่งที่ตรงและไม่ตรงกับข้อมูล
- 2.7 ความสามารถในการสืบหาความจริงของข้อมูล
- 2.8 ความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์และแยกระยะเอียดที่สำคัญและไม่สำคัญได้

3. การคิดวิเคราะห์เชิงหลักการ (Analysis of Organizational Principles) หมายถึง การค้นหาโครงสร้างระบบ เรื่องราว สิ่งของและการทำงานต่างๆ ว่า สิ่งเหล่านั้นดำรงอยู่ได้ในสภาพเช่นนั้นเนื่องจากมีอะไรเป็นแกนหลัก มีหลักการอย่างไร มีเทคนิคอะไรหรือยึดถือคติใด มีสิ่งใดเป็นตัวเชื่อมโยง การคิดวิเคราะห์หลักการเป็นการวิเคราะห์ที่ถือว่ามีความสำคัญที่สุด การที่จะวิเคราะห์เชิงหลักการได้ดี จะต้องมีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์องค์ประกอบ และการวิเคราะห์

ความสัมพันธ์ได้ดีเสียก่อน เพราะผลจากความสามารถในการวิเคราะห์องค์ประกอบและวิเคราะห์ความสัมพันธ์จะทำให้ต้องสรุปเป็นหลักการได้ ประกอบด้วย

3.1 ความสามารถในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของข้อความและความหมายขององค์ประกอบต่างๆ

3.2 ความสามารถในการวิเคราะห์รูปแบบในการเขียน

3.3 ความสามารถในการวิเคราะห์จุดประสงค์ ความเห็นหรือลักษณะการคิด ความรู้สึกที่มีในงานของผู้เขียน

3.4 ความสามารถในการวิเคราะห์ทัศนคติของผู้เขียนในด้านต่างๆ

3.5 ความสามารถในการวิเคราะห์เทคนิคโฆษณาชวนเชื่อ

3.6 ความสามารถในการสรุปแ่งคิดและทัศนคติของผู้เขียน

บุญชม ศรีสะอาด (2537, หน้า 26-27) ได้จำแนกองค์ประกอบการคิดวิเคราะห์ไว้ดังนี้

1. การคิดวิเคราะห์ความสำคัญ เป็นความสามารถในการหาส่วนประกอบที่สำคัญของเรื่องราวหรือปรากฏการณ์ต่างๆ เรียกได้ว่าเป็นการแยกแยะหัวใจของเรื่อง

2. การคิดวิเคราะห์ความสัมพันธ์ เป็นความสามารถในการหาความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ

3. การคิดวิเคราะห์หลักการ เป็นความสามารถในการหาหลักการของความสัมพันธ์ของส่วนสำคัญในเรื่องราวหรือปรากฏการณ์นั้นๆ ว่าสัมพันธ์กันอยู่โดยอาศัยหลักการใด

สมนึก ปฏิปทานนท์ (2542, หน้า 51-52) ได้จำแนกองค์ประกอบของการคิดวิเคราะห์ โดยมีส่วนประกอบที่สำคัญ 3 อย่างคือ

1. การคิดวิเคราะห์เนื้อหา เป็นการจำแนกข้อเท็จจริงออกจากข้อสมมุติฐานและสามารถสรุปข้อความนั้นๆ ได้

2. การคิดวิเคราะห์ความสัมพันธ์ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่มีอยู่โดยการเชื่อมโยงเหตุและผลสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมมติฐานและข้อสรุป

3. การคิดวิเคราะห์หลักการ เป็นการวิเคราะห์รูปแบบวัตถุประสงค์ทัศนคติและความคิดเห็นของผู้เขียนที่ต้องการสื่อให้ทราบ

นอกจากนี้ สุวิทย์ มูลคำ (2547, หน้า 23) ได้จำแนกลักษณะการคิดวิเคราะห์ออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. การวิเคราะห์ส่วนประกอบ เป็นความสามารถในการหาส่วนประกอบที่สำคัญของสิ่งของหรือเรื่องราวต่างๆ เช่น การวิเคราะห์ส่วนประกอบของพืช สัตว์ ข้าว ข้อความ หรือเหตุการณ์

2. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ เป็นความสามารถในการหาความสัมพันธ์ของส่วนสำคัญต่างๆ โดยการระบุนความสัมพันธ์ระหว่างความคิด ความสัมพันธ์ในเชิงเหตุผลหรือ ความแตกต่างระหว่างข้อโต้แย้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้อง

3. การวิเคราะห์หลักการ เป็นความสามารถในการหาหลักความสัมพันธ์ส่วนสำคัญ ในเรื่องนั้นว่าสัมพันธ์อยู่โดยอาศัยหลักการใด เช่น การให้ผู้เรียนค้นหาหลักการของเรื่อง การระบุจุดประสงค์ของผู้เรียน ประเด็นสำคัญของเรื่อง เทคนิคที่ใช้ในการจูงใจผู้อ่าน และรูปแบบภาษาที่ใช้เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป การคิดวิเคราะห์เป็นกระบวนการคิดที่ต้องอาศัยการฝึกฝน และการพิจารณาว่าจะวิเคราะห์เรื่องอะไร อย่างไร เป็นกระบวนการที่จะต้องมีความเข้าใจและแยกแยะ ในเรื่องที่ต้องการหาคำตอบ และการแสวงหาหลักฐานที่นำมาใช้ในการอ้างเหตุผลหรือการลงสรุปโดยจะต้องพิจารณาได้ตรง และประเมินอย่างรอบคอบก่อนสรุป ลักษณะการคิดวิเคราะห์แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ การคิดวิเคราะห์ความสำคัญ การคิดวิเคราะห์ความสัมพันธ์ และการคิดวิเคราะห์หลักการ ซึ่งการคิดวิเคราะห์ทำให้เกิดความสามารถในการตัดสินใจที่เที่ยงตรง เพราะผ่านการคิดที่ละเอียด รอบคอบอย่างเป็นขั้นตอน

2.4 การจัดการเรียนเรียนรู้เพื่อพัฒนาการคิดวิเคราะห์

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ มีผู้ศึกษาวิธีและเทคนิคการสอนพัฒนาการคิดวิเคราะห์ได้ เนื่องจากวิธีการคิดวิเคราะห์มีการปฏิบัติตามหลักการเป็นขั้นตอนอย่างมีระบบและมีความสำคัญอย่างยิ่งอีกทั้งการคิดวิเคราะห์สามารถนำไปปรับแก้ปัญหาดังต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ มีนักวิชาการที่ศึกษาข้อมูลจากอดีตจนถึงปัจจุบันได้อธิบายไว้หลายประเด็นดังนี้

สุมน อมรวิวัฒน์ (2541, หน้า 130) ได้กล่าวว่า วิธีการคิดวิเคราะห์เป็นการพัฒนาทักษะคิดวิเคราะห์ที่สอดคล้องกับทางวิทยาศาสตร์ที่เน้นถึงกระบวนการการคิดเพื่อแก้ปัญหาการคิด วิพากษ์วิจารณ์ การคิดตีความ การคิดวิเคราะห์ และสังเคราะห์ การคิดแบบย้อนทวน การคิดจำแนก แยกแยะ การคิดเชื่อมโยงสัมพันธ์และการคิดจัดอันดับ

คำหามาน คนไค (2544, หน้า 214-215) ได้เสนอแนวปฏิบัติในการฝึกให้ผู้เรียนสามารถคิดวิเคราะห์เป็น ดังนี้

1. เริ่มจากของจริงใกล้ตัวฝึกวิเคราะห์ของจริง เช่น แจกันดอกไม้ ครูตั้งคำถามให้ผู้เรียนตอบว่านี่คืออะไร มีดอกไม้อะไรบ้าง มีกี่ดอก มีกี่สี ใครเป็นคนจัด เอาดอกไม้มาจากไหน ราคาเท่าไร จัดเมื่อไร คาดว่าจะอยู่ได้กี่วัน

2. ฝึกจากสื่อใช้รูปภาพโปสเตอร์หรือสื่ออื่นไปเป็นแบบฝึก เช่น ให้ดูภาพโปสเตอร์และตอบคำถาม มีอะไรในภาพ มีคนกี่คน มีรถกี่คัน ใครกำลังทำอะไร ทำไมจึงทำเช่นนั้นเหตุการณ์นี้ เกิดขึ้นที่ไหนเมื่อไร ให้ตอบปากเปล่าและเขียนตอบในใบงานเป็นรายคน เตรียมแบบฝึกเช่นนี้ไว้มาก ๆ

3. ฝึกจากเหตุการณ์จริง ทำใบงานเป็นคำถามให้ผู้เรียนเขียนตอบเมื่อได้สัมผัสกับสถานการณ์จริง เช่น ไปดูสวนแห่ ไปเที่ยวงานวัด ไปดูสวนสัตว์ ตั้งคำถามหลากหลายให้ตอบตามที่เห็น เช่น

ขบวนแห่อะไร เนื่องในโอกาสใด มีอะไรในขบวน มีรถในขบวนกี่คัน แห่จากไหนไปถึงไหน แล้วนำผลการวิเคราะห์ของทุกคนมาอภิปรายสรุป

4. ฝึกวิเคราะห์ข่าวสาร ให้วิเคราะห์เหตุการณ์เรื่องราวข่าวสารที่ได้อ่านได้ฟังหรือได้รับรู้จากสื่อหรือจากบุคคลรวมทั้งข่าวลือ ร่วมกันตั้งประเด็นคำถามให้ตอบเป็นรายคน โดยให้ตอบอย่างอิสระเสรี รับฟังทุกคำตอบอภิปรายและสรุปเป็นของกลุ่ม

วีระ สดสังข์ (2550, หน้า 26-28) ได้กล่าวไว้ว่า วิธีการคิดสามารถฝึกสมองให้มีการคิดวิเคราะห์ให้พัฒนาขึ้น สามารถฝึกตามขั้นตอนได้ดังนี้

1. กำหนดสิ่งที่ต้องการวิเคราะห์ เป็นการกำหนดวัตถุ สิ่งของ เรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ ขึ้นมา เพื่อเป็นต้นเรื่องที่จะใช้วิเคราะห์

2. กำหนดปัญหาหรือวัตถุประสงค์ เป็นการกำหนดประเด็นสงสัยจากปัญหาหรือสิ่งที่วิเคราะห์ อาจจะกำหนดเป็นคำถามหรือกำหนดวัตถุประสงค์การวิเคราะห์ เพื่อค้นหาความจริง สาเหตุ หรือความสำคัญ

3. กำหนดหลักการหรือกฎเกณฑ์ เพื่อใช้แยกส่วนประกอบของสิ่งที่กำหนดให้ เช่น เกณฑ์ในการจำแนกสิ่งที่มีความเหมือนกันหรือแตกต่างกัน

4. กำหนดการพิจารณาแยกแยะ เป็นการกำหนดการพินิจวิเคราะห์ แยกแยะ และกระจายสิ่งที่กำหนดให้ออกเป็นส่วนย่อยๆ โดยอาจใช้เทคนิคคำถาม 5 W 1 H ประกอบด้วย What (อะไร) Where (ที่ไหน) When (เมื่อไร) Why (ทำไม) Who (ใคร) และ How (อย่างไร)

5. สรุปคำตอบ เป็นการรวบรวมประเด็นที่สำคัญเพื่อหาข้อสรุปเป็นคำตอบหรือตอบปัญหาของสิ่งที่กำหนดให้

อาจสรุปได้ว่าการพัฒนาการคิดวิเคราะห์ทำได้โดยการดำเนินการจัดการเรียนรู้ เทคนิคการสอนตามขั้นตอนอย่างมีระบบจะช่วยให้เกิดการคิดวิเคราะห์ประสบผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ครูต้องฝึกให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์ แยกแยะข้อมูลที่พบด้วยการใช้คำถามกระตุ้นบ่อยๆ จนผู้เรียนคิดเป็นนิสัย เป็นคน ช่างคิด ช่างสงสัย ช่างถามและตั้งคำถามเป็น มีการสรุป อภิปรายสิ่งที่ได้ศึกษาอย่างมีเหตุผล มีการเชื่อมโยงสิ่งเร้ากับการตอบสนองของการคิด โดยฝึกคิด ฝึกตั้งคำถาม กำหนดสิ่งที่ต้องการวิเคราะห์ การคิดตีความ การคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์ การคิดแบบย้อนทวน การคิดจำแบบ แยกแยะ การคิดเชื่อมโยงสัมพันธ์และการคิดจัดอันดับ เป็นการปฏิบัติตามหลักการเป็นขั้นตอนคือการกำหนดปัญหาหรือวัตถุประสงค์ กำหนดหลักการพิจารณา แยกแยะและสรุปคำตอบ

2.5 พฤติกรรมที่บ่งชี้การคิดวิเคราะห์

กลุ่มของนักการศึกษาได้ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของคนที่ยังไม่ถึงคุณลักษณะการคิดวิเคราะห์ไว้ดังนี้

ทิสนา แคมมณี (2544, หน้า 133) ได้กำหนดขอบเขตของการคิดวิเคราะห์ ไว้ว่าการคิดวิเคราะห์ประกอบด้วยทักษะย่อย 6 ทักษะคือ

1. การรวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาจัดระบบหรือเรียบเรียงให้ง่ายแก่การทำความเข้าใจ
2. การกำหนดมติหรือแง่มุมที่จะวิเคราะห์โดยอาศัยองค์ประกอบ ที่มาจากความรู้หรือประสบการณ์เดิม และการค้นพบลักษณะหรือกลุ่มของข้อมูล
3. การกำหนดหมวดหมู่ในมติหรือแง่มุมที่จะวิเคราะห์
4. การแจกแจงข้อมูลที่มีอยู่ลงในแต่ละหมวดหมู่ โดยคำนึงถึงความเป็นตัวอย่างเหตุการณ์ การเป็นสมาชิก หรือความสัมพันธ์เกี่ยวข้องโดยตรง
5. การนำเสนอข้อมูลที่แจกแจงเสร็จแล้วในแต่ละหมวดหมู่มาจัดลำดับ
6. การเปรียบเทียบข้อมูลระหว่างหรือแต่ละหมวดหมู่ ในแง่ของความมาก-น้อย ความสอดคล้อง-ความขัดแย้ง ผลทางบวก-ทางลบ ความเป็นเหตุ-เป็นผล ลำดับความต่อเนื่อง

ดิลก ดิลกานนท์ (2543, หน้า 64-65) ได้กล่าวไว้ว่า การฝึกให้คนมีพฤติกรรมที่บ่งชี้ทักษะการคิดวิเคราะห์ควรมีลักษณะที่รู้จักคิดและตัดสินใจได้อย่างมีระบบ แนวทางการฝึกทำได้โดยให้พิจารณาจากเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นเรื่องจริงและสมมติให้ผู้เรียน ได้มีโอกาสคิดวิเคราะห์ตามลำดับขั้นตอน

1. วิเคราะห์ว่าอะไรคือปัญหา ขั้นนี้ผู้เรียนต้องรวบรวมปัญหา หาข้อมูลพร้อมสาเหตุของปัญหาจากการคิด การถาม การอ่าน หรือพิจารณาจากข้อเท็จจริงนั้นๆ
2. กำหนดทางเลือก เพื่อหาสาเหตุของปัญหานั้น ได้แล้ว ผู้เรียนจะต้องหาทางเลือกที่จะแก้ปัญหา โดยพิจารณาความเป็นไปได้และข้อจำกัดต่างๆ ทางเลือกที่จะแก้ปัญหานั้นไม่จำเป็นต้องมีทางเลือกทางเดียว อาจมีหลายๆ ทางเลือก
3. ทางเลือกที่เหมาะสมที่สุด เป็นทางเลือกที่จะแก้ปัญหานั้น โดยมีเกณฑ์การตัดสินใจที่สำคัญ คือผลได้ ผลเสีย ที่จะเกิดขึ้นจากทางเลือกนั้นซึ่งจะเกิดขึ้นในด้านส่วนตัว สังคมและส่วนรวม
4. ตัดสินใจ เมื่อพิจารณาทางเลือกอย่างรอบคอบในขั้นที่ 3 แล้วตัดสินใจเลือกทางเลือกที่ดีที่สุดหลังจากที่ผู้เรียนได้รับการฝึกคิดวิเคราะห์ และตัดสินใจ เลือกที่จะแก้ปัญหานั้นในสถานการณ์ นั้นๆ แล้ว ผู้เรียนได้มีโอกาสเสนอความคิดและมีการอภิปรายร่วมกันในกลุ่ม ขอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นซึ่งบางครั้งจะมีความขัดแย้งขึ้นผู้ที่จะประสานความเข้าใจในกลุ่มช่วงแรกๆ ครูต้องแนะนำและสังเกตการณ์อยู่ห่างๆ จะพบว่าผู้เรียนจะมีพฤติกรรมที่การทำงานอย่างมีระบบและเป็นผู้ที่มีความรอบคอบ มีเหตุผล ผล แก้ปัญหา ตัดสินใจกับปัญหาต่างๆ ได้อย่างมั่นใจ

2.6 การวัดความสามารถการคิดวิเคราะห์

ในการที่จะทราบว่าแต่ละบุคคลมีความสามารถหรือมีทักษะในการคิดวิเคราะห์มากน้อยเพียงใดนั้น จำเป็นต้องมีเครื่องมือ วิธีการวัดถือว่าเป็นการประเมินในหลักการเดียวกัน ดังที่กลุ่มนักวิชาการได้อธิบายไว้ดังนี้

ทิสนา แคมมณี (2544, หน้า 169) กล่าวว่า การวัดความสามารถในการคิดวิเคราะห์ทำได้หลายวิธี ถ้าพิจารณาถึงรูปแบบและแนวทางของการวัด สามารถจำแนกได้ 2 แนวทาง แนวทางของนักวัดกลุ่มจิตมิติ (psychometrics) เป็นแนวทางของกลุ่มนักวัดทางการศึกษาและนักจิตวิทยาที่พยายามศึกษาและวัดคุณลักษณะภายในของมนุษย์ เริ่มจากการศึกษาและวัดเชาวน์ปัญญา ศึกษาโครงสร้างทางสมองของมนุษย์ด้วยความเชื่อว่ามีลักษณะเป็นองค์ประกอบและมีระดับความสามารถที่แตกต่างกันในแต่ละคน ซึ่งสามารถวัดได้โดยการใช้แบบสอบถามมาตรฐาน ต่อมาได้ขยายแนวคิดของการวัดความสามารถทางสมองสู่การวัดผลสัมฤทธิ์ บุคลิกภาพ ความถนัดและความสามารถในด้านต่างๆ รวมทั้งความสามารถในการคิด

ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ (2539, หน้า 149-154) กล่าวถึงการวัดความสามารถในการคิดวิเคราะห์ว่า คือการวัดความสามารถในการแยกแยะส่วนย่อยๆ ของเหตุการณ์เรื่องราวหรือเนื้อหาต่างๆ ว่าประกอบด้วยอะไร มีจุดมุ่งหมายหรือประสงค์สิ่งใด นอกจากนั้นยังมีส่วนย่อยๆ ที่สำคัญนั้น แต่ละเหตุการณ์เกี่ยวพันกันอย่างไรบ้าง และเกี่ยวพันโดยอาศัยหลักการใด จะเห็นว่าสมรรถภาพด้านการคิดวิเคราะห์จะเต็มไปด้วยการหาเหตุและผลมาเกี่ยวข้องกันเสมอ การคิดวิเคราะห์จึงต้องอาศัยพฤติกรรมด้านความจำ ความเข้าใจ และด้านการนำไปใช้มาประกอบการพิจารณาการวัดความสามารถในการคิดวิเคราะห์แบ่งแยกย่อยออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. การวิเคราะห์ความสำคัญ เป็นการวิเคราะห์ว่าสิ่งที่มีอยู่นั้นอะไรสำคัญหรือจำเป็น หรือมีบทบาทที่สุดตัวไหนเป็นเหตุ ตัวไหนเป็นผล เหตุผลใดถูกต้องและเหมาะสมที่สุดตัวอย่างคำถาม เช่น สิลห้าข้อใดสำคัญที่สุด

2. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ เป็นการหาความสัมพันธ์หรือความเกี่ยวข้องส่วนย่อยในปรากฏการณ์หรือเนื้อหานั้นเพื่อนำมาอุปมาอุปไมยหรือค้นหาวาแต่ละเหตุการณ์นั้นมีความสำคัญอะไรที่ไปเกี่ยวพันกัน ตัวอย่างคำถาม เช่น เหตุใดแสงจึงเร็วกว่าเสียง

3. วิเคราะห์หลักการ เป็นความสามารถที่จะจับเค้าเงื่อนของเรื่องราวนั้นว่ายึดหลักการใด มีเทคนิคหรือยึดหลักปรัชญาใด อาศัยหลักการใดเป็นสื่อสารสัมพันธ์เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ตัวอย่างคำถาม เช่น รถยนต์วิ่งได้โดยอาศัยหลักการใด

แนวทางการวัดจากการปฏิบัติจริง (Authentic Performance Measurement) แนวทางการวัดนี้เป็นแนวทางเลือกใหม่ที่เสนอโดยกลุ่มนักวัดการเรียนรู้ในบริบทที่เป็นธรรมชาติโดยเน้นการวัดจากการปฏิบัติในชีวิตจริงหรือคล้ายจริงที่มีคุณค่าต่อตัวผู้ปฏิบัติ มิติของการวัดทักษะการคิดซับซ้อนใน

การปฏิบัติงาน ความร่วมมือในการแก้ปัญหาและการประเมินตนเอง เทคนิคการวัดใช้การสังเกต
สภาพงาน ที่ปฏิบัติจากการเขียนเรียงความ การแก้ปัญหาในสถานการณ์เหมือนจริง และการรวบรวม
ในแฟ้มสะสมงาน

ซึ่งแนวทางการวัดจากการปฏิบัติจริงที่จะใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้มีนักวิชาการให้รายละเอียด
เพิ่มเติมดังต่อไปนี้

อาร์ม โพรซ์พัตน์ (2550, หน้า 50-51) ได้กล่าวถึง การวัดความสามารถในการคิดวิเคราะห์ ตาม
ข้อเสนอของ Watson and Glaser (1964) ว่ามี 5 ขั้นตอน คือ

1. การระบุปัญหา จะเป็นการกำหนดปัญหา และทำความเข้าใจกับปัญหาพิจารณาข้อมูลหรือ
กำหนดปัญหาข้อโต้แย้งหรือข้อมูลที่คลุมเครือ รวมทั้งนิยามความหมายของคำ และข้อความ การระบุ
ปัญหาเป็นกระบวนการเริ่มต้นการคิดวิเคราะห์ หรือการคิดอย่างมีวิจารณญาณเป็นการกระตุ้นให้
บุคคลเริ่มต้นคิด เมื่อตระหนักว่ามีปัญหา หรือข้อโต้แย้งหรือได้รับข้อมูลข่าวสารที่คลุมเครือ จะพยายาม
หาคำตอบที่สมเหตุสมผล เพื่อคิดอย่างมีวิจารณญาณ

2. การตั้งสมมติฐาน เป็นการพิจารณาแนวทาง การสรุปอ้างอิงของปัญหาข้อโต้แย้งหรือข้อมูล
ที่คลุมเครือ โดยนำข้อมูลที่มีการจัดระบบแล้ว มาพิจารณาเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์เพื่อกำหนดแนว
ทางการสรุปที่น่าเป็นไปได้ว่า จากข้อมูลที่ปรากฏสามารถเป็นไปได้ในทิศทางใดบ้าง เพื่อที่จะได้
พิจารณาเลือกแนวทางที่เป็นไปได้มากที่สุด หรือการตัดสินใจอย่างสมเหตุสมผลในการสรุปอ้างอิง
ต่อไป

3. การตรวจสอบสมมติฐาน เป็นการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาข้อโต้แย้งหรือข้อมูล
ที่คลุมเครือจากแหล่งต่างๆ รวมทั้งการดึงข้อมูล หรือความรู้จากประสบการณ์เดิมที่มีอยู่มาใช้เพื่อ
ออกแบบการทดลอง หรือวิธีการแก้ปัญหา เป็นการตรวจสอบสมมติฐานที่ตั้งไว้เพื่อเป็นแนวทางใน
การตัดสินใจอย่างสมเหตุสมผลในการสรุปอ้างอิงต่อไป

4. การสรุปอ้างอิงโดยใช้หลักตรรกศาสตร์ เป็นการพิจารณาเลือกแนวทางที่สมเหตุสมผล
ที่สุดจากข้อมูลหรือหลักฐานที่มีอยู่ หลังจากกำหนดแนวทางเลือกที่อาจเป็นไปได้ก็จะพยายามเลือก
วิธีการหรือแนวทางที่เป็นไปได้มากที่สุด ที่จะนำไปสู่การสรุปที่สมเหตุสมผลการใช้เหตุผล
หรือทักษะการคิดที่จำเป็นต่อการสรุปปัญหา และเป็นทักษะการคิดที่สำคัญของการคิดวิเคราะห์ หรือ
คิดวิจารณ์ เพราะการคิดที่ดีนั้น ขึ้นอยู่กับการใช้เหตุผลที่ดี และข้อสรุปที่ดีที่สุดจะต้องได้รับการ
สนับสนุนจากเหตุผลที่ดีที่สุดด้วย

5. การประเมินสรุปอ้างอิง เป็นการประเมินความสมเหตุสมผลของการสรุปอ้างอิงหลังจาก
ตัดสินใจสรุป โดยใช้หลักตรรกศาสตร์จะต้องประเมินข้อสรุปอ้างอิงว่า สมเหตุสมผลหรือไม่ผลที่เกิด
จะเป็นอย่างไร ถ้าข้อมูลที่ได้รับการเปลี่ยนแปลง และได้รับข้อมูลเพิ่มเติมต้องกลับไปรวบรวมข้อมูลที่มี
อยู่อีกครั้งหนึ่งเพื่อกำหนดสมมติฐานสรุปอ้างอิงใหม่

สรุปได้ว่าการวัดความสามารถการคิดวิเคราะห์ทำได้ด้วยใช้แบบสอบถามมาตรฐานวัดผลสัมฤทธิ์บุคลิกภาพ ความถนัด และความสามารถในด้านต่าง ๆ หรือใช้การสังเกตสภาพงานที่ปฏิบัติงานการเขียนเรียงความ การแก้ปัญหาในสถานการณ์เหมือนจริง และการรวบรวมในแฟ้มสะสมงาน อีกทั้งมีขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมการระบุปัญหา การตั้งสมมติฐานการตรวจสอบสมมติฐาน การสรุปอ้างอิงโดยใช้หลักตรรกศาสตร์และการประเมินสรุปอ้างอิง ซึ่งจะบ่งชี้ถึงความสามารถด้านการคิดวิเคราะห์

3. ทักษะพลเมือง

3.1 ความหมายของทักษะพลเมือง

คำว่า ทักษะพลเมือง เป็นคำที่ยังไม่ได้มีนักวิชาการท่านใดได้นิยามความหมายไว้อย่างชัดเจน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นิยามความหมายของคำว่า ทักษะพลเมือง สำหรับการทำวิจัยในครั้งนี้มาประกอบไว้เบื้องต้น ดังนี้

คำว่า ทักษะพลเมือง หมายถึง ผลของการวัดทักษะการคิดวิเคราะห์ ที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ความสำคัญ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ และการวิเคราะห์หลักการ ที่จะช่วยให้บุคคลสามารถเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ ตระหนักถึงการไม่ทำผิดกฎหมาย เคารพและปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนด ตลอดจนคำนึงถึงสิทธิในร่างกาย ชีวิต เสรีภาพ ทรัพย์สิน ของตนเอง และไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเยาวชน อันประกอบด้วย ปัญหาการใช้ยาเสพติด ปัญหาการเล่นการพนัน ปัญหาการใช้สื่อและเทคโนโลยี ปัญหาพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม ปัญหาการทะเลาะวิวาท และปัญหาการไม่ปฏิบัติตามกฎจราจร

3.2 ทักษะพื้นฐานของพลเมือง

อนุกรรมการด้านการสร้างภาคีเครือข่าย (2559) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับทักษะพื้นฐานของพลเมืองว่า ทักษะพลเมืองเป็นสาระสำคัญของแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับพลเมือง คือ พลเมืองนั้นย่อมหมายถึง มนุษย์ที่อาศัยอยู่ในเมือง หากพลเมืองมีความมั่นคงปลอดภัย หลักประกันในการได้รับความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน เสรีภาพ ตลอดจน มีคุณภาพชีวิตและคุณภาพในการดำเนินชีวิตที่ดีย่อมส่งผลให้เกิดการพัฒนาสังคมในท้ายที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาความรู้และความสามารถเพื่อให้พลเมือง มีทักษะหรือความสามารถในการเข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในทางการเมืองการปกครองซึ่งเป็นไปตามเจตนารมณ์ของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาคุณภาพให้กับพลเมืองจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนา “ทักษะพื้นฐานของ

พลเมือง” ให้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาพลเมือง ซึ่งทักษะพื้นฐานดังกล่าวประกอบด้วย 3 ทักษะสำคัญ กล่าวคือ

1. ทักษะในการจัดการข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย

- ความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้โดยไม่ถูกปิดกั้น
- ความสามารถในการจำแนกข้อมูล
- การกำหนดประเด็นเพื่อนำไปสู่การจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ
- ความสามารถในการใช้เครื่องมือในการค้นหาข้อมูลเพื่อนำมาใช้ประกอบการพิจารณาในแต่ละประเด็นได้
- ความสามารถในการพิจารณาและตรวจสอบความถูกต้องแท้จริงของข้อมูลที่ค้นหา มาหรือได้รับมา
- ความสามารถในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล และ
- ความสามารถในการประยุกต์ใช้ข้อมูล และ ความสามารถในการสรุป สังเคราะห์ผลลัพธ์จากข้อมูลที่ได้รับมา

2. ทักษะในการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

- ความสามารถในการกำหนดหรือออกแบบกระบวนการในการทำงานที่ตอบสนอง ต่อการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- ทักษะในการบริหารจัดการเพื่อสร้างความร่วมมือในการทำงานระหว่างเครือข่าย ทางสังคมต่างๆ
- ทักษะในการประเมินจุดอ่อน จุดแข็ง อุปสรรค โอกาส รวมทั้ง
- ความสามารถในการประเมินความเสี่ยงและการบริหารจัดการความเสี่ยง

3. ทักษะในการสื่อสาร หมายถึง ความรู้ ความสามารถ และความเข้าใจในการใช้สื่อเพื่อเป็น เครื่องมือในการพัฒนาตนเอง ชุมชน สังคม ประกอบด้วย ทักษะรู้เท่าทันสื่อ และทักษะหรือ ความสามารถในการใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

3.1 ทักษะการรู้เท่าทันสื่อ ซึ่งจะต้องมีทักษะรู้เท่าทันใน 3 ด้าน กล่าวคือ

- ทักษะรู้เท่าทันข้อมูลหรือสารสนเทศ (Information Literacy)
- ทักษะรู้เท่าทันการสื่อสาร (Communication Literacy) เช่น เทคนิคการตลาด กลยุทธ์ในการโฆษณา เป็นต้น และ
- ทักษะรู้เท่าทันเทคโนโลยี (Technology Literacy) เช่น การรู้เท่าทันเทคนิค การผลิต การติดต่อ รวมไปถึง การรู้เท่าทันเทคโนโลยีด้านการสื่อสาร

3.2 ความสามารถในการใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเอง

ชุมชน และสังคมใน 5 ด้าน กล่าวคือ การใช้สื่อเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ การใช้สื่อเพื่อการพัฒนา และขับเคลื่อนสังคม การใช้สื่อในการสื่อสารสังคม การใช้สื่อในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และการพัฒนาซอฟต์แวร์เพื่อตอบสนองต่อการทำงานในด้านต่าง ๆ

3.4 คุณสมบัติพื้นฐานของพลเมือง

อนุกรรมการด้านการสร้างภาคีเครือข่าย (2559) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับคุณสมบัติพื้นฐานของพลเมืองว่า เป็นคุณสมบัติที่สำคัญในฐานะที่เป็นรากฐานของความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยคุณสมบัติพื้นฐานของพลเมือง ประกอบด้วย คุณสมบัติสำคัญ 4 ประการ กล่าวคือ

1. พลเมืองต้องมีจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง หมายถึง การยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม และคุณงามความดี มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อชุมชน และสาธารณะ
2. พลเมืองในสังคมประชาธิปไตยต้องรู้จัก เข้าใจ ตระหนัก และวางแผนในสิทธิของตนเอง รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง เคารพในสิทธิของผู้อื่น
3. ตระหนักและให้ความสำคัญกับกระบวนการของการมีส่วนร่วมของผู้อื่น โดยในกระบวนการของการมีส่วนร่วมของผู้อื่นนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่พลเมืองต้องให้ความสำคัญกับการเคารพและรับฟังความคิดหรือความเห็นที่แตกต่างหลากหลายอย่างมีเหตุผลที่เหมาะสม
4. พลเมืองในสังคมการปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยมีหลักการสำคัญคือ หลักนิติรัฐ อันหมายถึงการปกครองโดยกฎหมาย ดังนั้น พลเมืองจึงต้องมีคุณสมบัติของการเคารพในกฎหมาย โดยต้องยึดมั่นในความยุติธรรมและความเป็นธรรม

3.5 คุณลักษณะพลเมืองดีของประเทศไทย

ความเป็นพลเมืองดีเป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่ทุกสังคมต้องการ จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะพลเมืองดีที่สำคัญของประเทศไทยในปัจจุบันตามแนวคิดของหน่วยงานทางการศึกษาและนักการศึกษาในประเทศไทย มีดังนี้

นโยบายกระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551, หน้า 5) กำหนดแนวทางในการพัฒนาเยาวชนของชาติสู่โลกยุคศตวรรษที่ 21 โดยมุ่งพัฒนาและส่งเสริมคุณลักษณะสำคัญของการเป็นพลเมืองดังนี้

1. มีคุณธรรม
2. รักความเป็นไทย
3. มีทักษะการคิดวิเคราะห์
4. คิดสร้างสรรค์

5. มีทักษะด้านเทคโนโลยี
6. สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น
7. อยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมโลกอย่างสันติ

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551, หน้า 9) กำหนดเป้าหมายสำคัญในการมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะและสมรรถนะสำคัญ ดังนี้

1. ความสามารถในการสื่อสาร เป็นความสามารถในการรับและส่งสาร มีวัฒนธรรมในการใช้ภาษาถ่ายทอดความคิด และทักษะของตนเองเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลที่เป็นประโยชน์ รวมทั้งการเจรจาต่อรองเพื่อขจัดและลดปัญหาความขัดแย้ง ตลอดจนการสื่อสารโดยคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อตนเองและสังคม
2. ความสามารถในการคิด เป็นความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การคิดสังเคราะห์ การคิดอย่างสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และคิดอย่างเป็นระบบ
3. ความสามารถในการแก้ปัญหา เป็นความสามารถในการแก้ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่เผชิญได้อย่างถูกต้องเหมาะสมบนพื้นฐานของหลักเหตุผล คุณธรรมและข้อมูลสารสนเทศ
4. ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต เป็นความสามารถในการนำกระบวนการต่างๆ ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และรู้จักหลีกเลี่ยงพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่ส่งผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น
5. ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี เป็นความสามารถในการเลือกใช้เทคโนโลยีด้านต่างๆ และมีทักษะกระบวนการทางเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาตนเองและสังคม ในด้านการเรียนรู้ การสื่อสาร การทำงาน การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ถูกต้อง เหมาะสม และอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม
6. เคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ทั้งในการแสดงความคิดเห็น การพูด และไม่พูดหรือแสดงความคิดเห็นที่เป็นใ้ร้ายทำให้ผู้อื่นเสียหาย
7. มีความรับผิดชอบต่อนตนเอง ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ในการอยู่ร่วมกันย่อมต้องมีการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ ต้องมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ และปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มที่
8. มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเมืองการปกครอง ที่เหมาะสมกับวัยและฐานะทางสังคม
9. มีส่วนร่วมในการป้องกัน แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ช่วยสอดส่องพฤติกรรมมั่วสุมของเยาวชน ส่งเสริมสนับสนุนการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ด้วยสันติวิธี
10. มีคุณธรรม จริยธรรม และปฏิบัติตามหลักธรรมตามศาสนาที่ตนนับถือ

วลัย อิศรางกูร ณ อยุธยา (2554, หน้า 70-76) กล่าวถึงผลการวิจัยนานาชาติเรื่อง Citizenship Education Policy Study ในปี 1997 ซึ่งสรุปได้ว่า คุณลักษณะของพลเมืองในศตวรรษที่ 21 ซึ่งสะท้อนคุณลักษณะของพลเมืองดีของประเทศและพลเมืองโลกไว้ 8 คุณลักษณะ ดังนี้

1. มีความสามารถในการมองปัญหาและหาแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาในฐานะสมาชิกของสังคมโลก
2. มีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และรู้จักรับผิดชอบต่อบทบาทและหน้าที่ของตนในสังคม
3. มีความสามารถที่จะเข้าใจ ยอมรับ รู้จักคุณค่า และอดทน ใจกว้างต่อวัฒนธรรมที่มีความแตกต่าง
4. มีสมรรถภาพในการคิดอย่างมีวิจารณญาณและมีวิธีคิดอย่างเป็นระบบ
5. มีความตั้งใจที่จะแก้ปัญหาคัดค้านด้วยสันติวิธี
6. มีความตั้งใจในการที่จะปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิต และลักษณะนิสัยในการบริโภคส่วนตนเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อม
7. เป็นผู้มีความรู้ลึกซึ้งตระหนักเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนและต่อสู้ในเรื่องสิทธิมนุษยชน
8. มีความตั้งใจและมีความสามารถในการมีส่วนร่วมในเรื่องการเมืองการปกครองทุกระดับ ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี (2548, หน้า 19-25) ได้ศึกษาวิจัยและวิเคราะห์คุณลักษณะของเด็กไทยในอนาคตไว้ดังนี้

1. มีความมั่นใจในตนเองแบบวัฒนธรรมสากล แต่อ่อนน้อมถ่อมตนแบบวัฒนธรรมไทย
2. มีความสามารถในการใช้ทักษะภาษาอังกฤษ ภาษาคอมพิวเตอร์ และวัฒนธรรมที่หลากหลาย (Global Literacy)
3. รู้จักสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบ จิตสำนึกสาธารณะในการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย
4. ดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง รู้จักพึ่งตนเอง มีแนวปฏิบัติแบบทางสายกลาง เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ตามแนวพระพุทธศาสนา
5. มีความสามารถเป็นผู้ประกอบการในธุรกิจขนาดกลาง และขนาดย่อม
6. มีทักษะการบริหารจัดการอย่างมีคุณภาพ
7. รู้จักคุณค่าของตนเอง ยอมรับความแตกต่างในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ดูแลรักษาสีสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน และเกิดประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม
8. เป็นคนเก่ง คนดี มีความสุข รู้จักปรับตนเองท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างสมดุล และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง

9. มีทักษะชีวิตในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นได้ มีภูมิด้านทานทางจิตใจที่เข้มแข็ง มีทักษะการปฏิเสธภัยอันตรายต่างๆ ที่กระตุ้นยั่วเย้าให้หลงผิดได้

10. มีความภูมิใจในความเป็นไทย และทำหน้าที่ในการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรม

เนตรดาว ใจจันทร์ (2558, 51-54) ได้สังเคราะห์แนวคิดคุณลักษณะที่จำเป็นในการเป็นพลเมืองดีของประเทศไทยไว้ดังนี้

1. มีคุณธรรม มีความละเอียดลออการทำชั่ว กลัวบาป มีความซื่อสัตย์สุจริต กตัญญู ไม่เห็นแก่ตัว เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จริงใจ และขยันหมั่นเพียร มีจิตสำนึกต่อสิ่งที่กระทำ มีความรับผิดชอบ เห็นคุณค่าของตนเองและผู้อื่น มีจิตสำนึกความเป็นไทย และจิตสำนึกประชาธิปไตย

2. มีจิตสาธารณะ เห็นแก่ประโยชน์ของสังคมและประโยชน์สาธารณะ

3. รักความเป็นไทย

4. มีทักษะการคิดวิเคราะห์

5. มีความรู้เท่าทัน

6. มีความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ

7. มีสติปัญญา

8. ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

9. อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้

10. รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ และอยู่อย่างพอเพียง

11. มีน้ำใจประชาธิปไตย

12. ขอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น

สุมน อมรวิวัฒน์ (2519, หน้า 238) กล่าวถึงลักษณะของความเป็นพลเมืองดีไว้ ดังนี้

1. มีความเข้าใจในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย รู้จักสิทธิและหน้าที่ที่ปฏิบัติตนตามกฎหมายบ้านเมือง

2. เป็นผู้ที่มีคุณธรรมมีความภาคภูมิใจในความเป็นไทยรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและสามารถที่จะถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน

3. เป็นผู้จัดระบบชีวิตของตนเองได้อย่างเหมาะสม รู้จักใช้จ่ายพอเหมาะกับรายได้ รู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติและปรับตนเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้

4. เป็นผู้มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

5. เป็นผู้ที่มีความสงบ มีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่น มีวิจารณ์ญาณที่พิจารณาตัดสินว่าสิ่งใดชั่ว และมีเหตุผล

6. เป็นผู้ใฝ่ใจศึกษาหาความรู้เป็นนิตย์ เพื่อนำมาปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

วิรัตน์ บัวขาว (2541, หน้า 9-10) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของทรัพยากรมนุษย์ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ว่าจะต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ

1. มีความรอบรู้ ความรู้เป็นส่วนเกี่ยวข้องไม่เพียงพอแก่การดำรงตนให้มีความสุขต่อไป นอกจากความรู้แล้ว ต้องศึกษาหาความรู้ตลอดชีวิตและเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีความเก่งกล้า คือ กล้าคิด กล้าทำ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม

2. มีทักษะหลากหลายมุ่งเน้นให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็นและเป็นความรู้ที่สามารถปฏิบัติจริงได้

3. มีคุณธรรมสูง ธรรมะเป็นกาวของสังคมที่จะนำพาสังคมสู่ความสันติสุขได้ สังคมใดเห็นทางธรรมะย่อมนำไปสู่ความหายนะอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

4. มีความรับผิดชอบสูง นั่นคือรับผิดชอบต่อตนเองสังคมประเทศชาติและต่อโลก เพราะทุกท่านต่างเป็นสมาชิกในหมู่บ้านโลกเดียวกัน

5. ไม่เป็นภาระต่อสังคมบุคคลใดกระทำตนเป็นภาระต่อสังคมก็จะเป็นบุคคลที่ไร้คุณภาพ โลกยุคใหม่ต้องการให้ทุกคนพึ่งตนเองได้ นั่นคือรู้จักประกอบอาชีพสุจริตไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ

6. เป็นบุคคลที่มีความสามารถในการจัดการโลกยุคใหม่ เป็นโลกของการแข่งขันหากไม่มีความสามารถด้านนี้จะไปแข่งขันกับใครไม่ได้

7. เป็นบุคคลที่มีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์แข็งแรง จะเห็นได้ว่าประชากรทุกประเทศทั่วโลกต่างให้ความสำคัญต่อสุขภาพของคนในชาติ เช่น ประเทศญี่ปุ่น เด็กได้ดื่มนมตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงอุดมศึกษา

8. เป็นบุคคลที่มีทักษะสามารถใช้ภาษากลางของโลกและเครื่องมือสื่อสารเทคโนโลยีใหม่ๆ ได้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะทักษะการใช้ภาษาอังกฤษเพราะเนื่องจากการติดต่อสื่อสารทั่วโลกได้ ก็ต้องใช้ภาษากลางสื่อกันในชีวิตประจำวันและสามารถใช้เครื่องมือสื่อสารเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้อย่างดี

จากการวิเคราะห์แนวคิดคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีของหน่วยงานทางการศึกษาและนักการศึกษาในประเทศไทยได้ให้ทัศนะไว้ในข้างต้น สามารถสรุปคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีที่ควรพัฒนาให้แก่ผู้เรียน ซึ่งจะครอบคลุมการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีทั้ง 5 ด้านดังต่อไปนี้

1. คุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านทักษะพื้นฐาน หมายถึง การเป็นผู้หาความรู้ รู้จักคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล สนใจในข่าวสารและกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและสามารถรู้

เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและหลากหลาย รู้จักเลือกรับวิทยาการจากภายนอก

2. คุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านจิตใจ หมายถึง การเป็นผู้มีวิจรรณญาณในการแยกแยะแนวทางการส่งเสริมความเป็นพลเมืองดี ความรับผิดชอบชั่วดี คุณและโทษ รู้สิ่งที่ควรกระทำบนพื้นฐานของความเป็นจริง รู้จักรับผิดชอบต่อบทบาทและหน้าที่ มีความสามารถทำงานร่วมมือกับผู้อื่นได้ มีความตั้งใจจริงและจริงใจมีสมาธิ มีความเมตตากรุณาและเสียสละมีความอดทนอดกลั้นและเข้มแข็ง มีความสุจริตและความกตัญญู มีความละเอียดต่อการกระทำผิด รู้จักความพอดีภูมิใจในความเป็นไทย ดำรงชีวิตบนพื้นฐานแห่งคุณธรรมและจริยธรรม

3. คุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านสังคมและวัฒนธรรม หมายถึง การเป็นผู้รู้คุณค่าและธำรงรักษาสืบสานวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย รู้จักใช้อำนาจและเสริมสร้างทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ช่วยเหลือเกื้อกูลประโยชน์แก่กันโดยไม่เห็นแก่ตัว ดำรงรักษาเทิดทูนสถาบันหลักของชาติ มีความสามัคคีและมีวินัย รู้จักป้องกันและห่างไกลยาเสพติด

4. คุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านการเมืองและประชาธิปไตย หมายถึง การเป็นผู้ที่สนใจและมีส่วนร่วมในการเมือง รู้และเข้าใจในสิทธิของตนในระบอบประชาธิปไตย มีความเคารพในสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นตามระบอบประชาธิปไตย รู้และเข้าใจกฎหมายต่างๆ ของบ้านเมือง มีความถูกต้องและยุติธรรม ตระหนักถึงปัญหาต่างๆ ในทางการเมืองการปกครองและร่วมหาแนวทางแก้ไข

5. คุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การเป็นผู้ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจของประเทศ รู้และเข้าใจพื้นฐานทางเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศ รู้และเข้าใจปัญหาด้านเศรษฐกิจและหาแนวทางแก้ไขปัญหา นิยมใช้ผลผลิตของไทย ใช้ชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

3.6 แนวทางการส่งเสริมความเป็นพลเมืองดี

วรวิทย์ มีมาก และ ชีวินทร์ ฉายาชาลิต (2547, หน้า 52-53) ได้กล่าวไว้ว่า วิธีการสนับสนุนและส่งเสริมบุคคลอื่นให้เป็นพลเมืองดี มีดังนี้

1. การไม่ชักนำให้เดินทางผิด

สังคมไทยปัจจุบันจะพูดได้ว่ามีค่าเหนือกว่าจิตใจ คนที่มีเงินได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี ความมีหน้าตาและเกียรติของบุคคล วัดจากจำนวนของเงินที่บุคคลนั้นมีอยู่ ด้วยเหตุนี้บุคคลจึงพยายามแสวงหาเงินให้มากที่สุด โดยไม่คำนึงว่าวิธีที่ใช้ไปนั้นจะถูกต้องหรือไม่ก็ตาม และสังคมจะเสียหายหรือไม่จากการกระทำของตน ความผิดที่บุคคลกระทำเพื่อให้ได้เงินมีหลายลักษณะ เช่น การค้าขายเสพติดให้โทษ การเล่นเกมพนัน การฉ้อราษฎร์บังหลวง เป็นต้น นอกจากจะทำให้บุคคลนั้นเสื่อมเสียแล้ว ยังมีผลทำให้สังคมโดยรวมเสียหายตามไปด้วย ดังนั้นการแนะนำหรือชักจูงว่า

ล้อมให้เห็นถึงผลเสียของการกระทำดังกล่าวจะช่วยทำให้บุคคลที่หลงผิดกลับตัวกลับใจจากการทำความผิดได้

2. การส่งเสริมให้เกิดความสามัคคี

การส่งเสริมความสามัคคีสามารถกระทำได้หลายประการ เช่น การจัดให้มีการร่วมประชุมหรือปรึกษากิจการต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ และลงมือทำกิจกรรมต่างๆ อย่างพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน จนกระทั่งสำเร็จลุล่วง การระดมสมองเพื่อค้นหาปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไข และการสร้างทีมงาน โดยมีการแบ่งงานการทำงานตามความชำนาญเฉพาะและมีการเชื่อมโยงงานที่ทำให้ประสานสอดคล้องกัน

3. การสร้างมิตรภาพ

ในความเป็นมิตรที่ดีต่อกันนั้นเราต้องพยายามเข้าใจคนอื่นก่อนที่จะเรียกร้องให้คนอื่นมาเข้าใจเรา นอกจากนี้ความเข้าใจระหว่าง เรา และเขา นั้น จะต้องเป็นความเข้าใจร่วมกัน โดยมุ่งผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก และในการทำงานร่วมกันนั้นทั้ง เรา และเขา จะต้องทำแบบสนับสนุนและส่งเสริมไม่ขัดแย้งกัน และมุ่งทำลายกัน

4. การให้ความกรุณา

บุคคลในสังคมส่วนหนึ่งจะมีทั้งคนที่ไม่สามารถช่วยตนเองได้ หรือมีคนที่กำลังเดือดร้อนและต้องการความช่วยเหลือ ดังนั้นการให้ความช่วยเหลือโดยเฉพาะแก่ผู้ที่อ่อนแอกว่าจะถือเป็นความดีที่น่ายกย่อง เช่น การพาเด็ก คนชรา และคนตาบอดข้ามถนน นอกจากนี้การให้ความช่วยเหลืออาจทำได้ในรูปของการให้คำปรึกษาในเรื่องต่างๆ เช่น เรื่องการเรียนหรือครอบครัว หรือให้กำลังใจในการต่อสู้ชีวิตและการทำงานต่อไป

5. การชื่นชมบุคคล

เมื่อมีการทำความดีเกิดขึ้น เช่น การพาคนเจ็บจากอุบัติเหตุไปโรงพยาบาล การเก็บของที่มีผู้ทำหล่นไว้ไปคนเจ้าของหรือประกาศหาเจ้าของ การแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อผู้ให้กำเนิดหรือต่อผู้มีพระคุณ การอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมไทย เป็นต้น การชื่นชมบุคคลที่ทำความดีในรูปแบบต่างๆ เช่น การให้รางวัลตอบแทนความดี การประกาศยกย่องชมเชยทางสื่อมวลชน เป็นต้น จะช่วยให้บุคคลอื่นๆ เห็นคุณค่าและหันมาทำความดีกันมากขึ้นในสังคมไทย จะมีการแสดงออกในลักษณะนี้ในระดับชาติ เช่น การยกย่องบุคคลให้เป็นพลเมืองดี การยกย่องให้เป็นแม่ดีเด่น การยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ เป็นต้น

6. การแสดงความไม่ลำเอียง

ความลำเอียงที่สำคัญมี 4 ประการคือ ความลำเอียงเพราะรักใคร่กัน ความลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน ความลำเอียงเพราะ ใจเขลา ความลำเอียงเพราะกลัวและเกรงใจกัน ซึ่งสิ่งนี้จะก่อปัญหาเพราะถ้าคนเห็นว่าการปฏิบัติแบบนี้ทำให้ได้ดี คนก็จะปฏิบัติตามและนำไปสู่ความวุ่นวายในสังคมได้

ดังนั้นการแสดงความไม่ลำเอียงจึงมีความสำคัญ การกระทำด้วยความเป็นกลางปราศจากอคติทั้งปวง กระทำสิ่งต่างๆ อย่างมีสติ มีปัญญา รู้ว่าพึงปฏิบัติอย่างไรตามควรแก่เหตุ นั้น รู้ว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก ผู้ใดกระทำผิดก็ไม่ปกป้อง บุคคลใดที่กระทำการดังกล่าวมาข้างต้น จะได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ที่มีความยุติธรรมสูง ซึ่งนอกจากจะได้รับการยกย่องแล้ว ยังจะเป็นแบบอย่างให้บุคคลอื่นได้ยึดถือปฏิบัติ ตามอีกด้วย

3.7 การพัฒนาผู้เรียนที่นำไปสู่ความเป็นพลเมืองดี

การพัฒนาผู้เรียนที่นำไปสู่ความเป็นพลเมืองดี เป็นความปรารถนาของทุกประเทศ สำหรับประเทศไทยนั้นการพัฒนาคนเป็นเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งที่ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญที่จะ สร้างสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาค เป็นธรรม และมีภูมิคุ้มกันต่อการ เปลี่ยนแปลง โดยมีจุดเน้นเพื่อการพัฒนาคุณภาพคนในสังคมไทยให้มีคุณธรรมและมีความรอบรู้อย่าง เท่าทันให้ มีความพร้อมทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และศีลธรรม สามารถก้าวทันกับกระแส ของการเปลี่ยนแปลง เพื่อนำไปสู่สังคมฐานความรู้ได้อย่างมั่นคง สำหรับแนวทางพัฒนาคนดังกล่าว ก็เริ่มที่การเตรียมเด็กและเยาวชนให้มีฐานจิตใจที่ดีงาม มีจิตสาธารณะ พร้อมทั้งมีสมรรถนะทักษะ และความรู้พื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิต อันจะส่งผลต่อการพัฒนาประเทศในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งแนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนของชาติเข้าสู่ โลกยุคศตวรรษที่ 21 โดยมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณธรรมรักความเป็นไทย ให้มีทักษะการคิด วิเคราะห์สร้างสรรค์ มีทักษะด้านเทคโนโลยีและสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นในสังคมโลกได้อย่าง สันติ

การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนถือเป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา เพื่อสร้างคนให้เป็นคนเก่ง คนดี มีสติปัญญา รู้เท่าทันปัญหา มีความสุข และมีศักยภาพพร้อมที่จะ แข่งขันในโลกที่มากด้วยความเปลี่ยนแปลง สำหรับหลักสูตรการเรียนการสอนไม่ว่าหลักสูตรใด ก็ตามหากนำไปใช้แล้วพบว่าไม่สอดคล้องหรืออุปสรรคบางประการก็มีความจำเป็นในการปรับปรุงหรือ เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยมีจุดหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดลักษณะ อันพึงประสงค์ดังต่อไปนี้

- เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือ ศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันพึงประสงค์
- มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่านรักการเขียนและรักการค้นคว้า

- มีความรู้เป็นสากลรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ มีทักษะและมีศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยี ปรับวิธีคิด วิธีการทำงานได้เหมาะสมกับสถานการณ์

- เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถีชีวิต และการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

- มีความรักประเทศชาติและท้องถิ่นมุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม การพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพนี้ ควรมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองตามศักยภาพเสริมให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรม ระเบียบวินัย มีจิตสาธารณะและสร้างจิตสำนึกในสิ่งที่ดีงามและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

ชรินทร์ มั่งคั่ง (2553, หน้า 48) ได้กล่าวถึงการเสริมสร้างพลเมืองดีว่าจะต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้เป็นกลไกสำคัญเพื่อสร้างจิตสำนึกพลเมืองดี อันประกอบด้วย หลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การเรียนรู้อย่างรู้แหล่งวิทยาการเรียนรู้ รวมทั้งเครื่องมือวัดผลและประเมินผล การศึกษา ด้วยเหตุนี้การศึกษาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีเชิงพหุวัฒนธรรม จึงต้องอาศัยโรงเรียนเป็นฐานในการส่งเสริมความเป็นพลเมืองดี ซึ่งครูผู้สอนก็องค์ประกอบที่สำคัญที่สุด โดยครูผู้สอนนั้นจะต้องปรับเปลี่ยนบทบาทเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการเรียนรู้ที่เสริมสร้างคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้ง 8 ด้าน ประกอบด้วย รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ อยู่อย่างพอเพียง มุ่งมั่นในการทำงาน รักความเป็นไทย และมีจิตสำนึกสาธารณะ โดยผลการศึกษาวิจัยสะท้อนให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาพลเมืองดีตามแนวพุทธธรรมที่ใช้กระบวนการเผชิญสถานการณ์และการตัดสินใจแก้ปัญหา สามารถช่วยพัฒนาจิตสำนึกความเป็นพลโลก อีกทั้งมีผลต่อการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนให้สูงขึ้น มีการคิดแบบโยนิโสมนสิการได้ดีขึ้น มีความคิดต่อการเป็นพลโลกในระดับสูงขึ้น ตลอดจนมีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาในระดับดีขึ้นอีกด้วย

สมกุล ถาวรกิจ (2527, หน้า 26) ได้กล่าวถึงกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีให้กับผู้เรียนว่าควรมีลักษณะ ดังนี้

1. ส่งเสริมให้นักเรียนได้ความรู้จักประสบการณ์และได้ความคิดโดยให้ผู้เรียนเป็นผู้กระทำ
2. ส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดค้นปัญหา รู้จักปัญหาและหาวิธีแก้ปัญหา
3. ส่งเสริมการทำงานเป็นหมู่คณะ
4. ส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในกิจกรรม เช่น ความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม มีเมตตาเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเป็นคนดีและเป็นที่ยอมรับของสังคม
5. ส่งเสริมการใช้แหล่งวิทยาการค้นคว้าหาความรู้

6. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ เพื่อฝึกการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ฝึกการให้ความร่วมมือฝึกการแสดงความคิดเห็น ฝึกความรับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมาย เช่น การจัดอภิปราย การจัดนิทรรศการ

7. ส่งเสริมและให้โอกาสนักเรียนได้มีส่วนร่วมวางแผนจัดการเรียนการสอน เช่น การศึกษานอกสถานที่ การเชิญวิทยากร

8. สร้างบรรยากาศในห้องเรียน เช่น การจัดห้องเรียน โต๊ะเรียน เพื่อให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมอย่างเสมอภาค ร่วมกันอภิปรายแสดงความคิดเห็น

ทิศนา ขวมนิธิ (2536, หน้า 8-9) ได้เสนอกิจกรรมที่สามารถใช้สอดแทรกในการสอนเพื่อเสริมสร้างและปลูกฝังคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีให้แก่นักเรียน ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมกลุ่มในการเรียน โดยให้ผู้เรียนผลัดกันรับผิดชอบหน้าที่ต่างๆ เช่น ผลัดกันเป็นผู้นำและผู้ตาม
2. การจัดกลุ่มอภิปรายซักถามแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ
3. ฝึกให้ผู้เรียนตัดสินใจอย่างรอบคอบและเป็นกลางโดยครูตั้งปัญหาให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ
4. การจัดกิจกรรมโต้วาทีเพื่อฝึกการรับฟังการใช้เหตุผลและการโต้ตอบ
5. ฝึกการเขียนและวิจารณ์คำโฆษณา คำชี้แจง และบทความต่างๆ
6. ฝึกการยอมรับคำวิพากษ์วิจารณ์ผลงานของตน
7. การจัดการประกวดบทความเกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองที่พึงปฏิบัติ
8. การจัดทำสมุดภาพในเรื่องต่างๆ ที่ส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีและความเป็นประชาธิปไตย
9. การจัดป้ายนิเทศ โดยให้ผู้เรียนรับผิดชอบ ในการทำงานนี้เป็นกลุ่มเพื่อเป็นการฝึกฝนการทำงานร่วมกันและเพื่อส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของผู้เรียน
10. การจัดการสัมมนาผู้ประพุดิตให้การยกย่องและให้รางวัลแก่ผู้ที่ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น

สรุปการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะของผู้เรียนที่นำไปสู่ความเป็นพลเมืองดี คือ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างให้นักเรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ได้ ด้วยการควบคุมตนเองและการทำกิจกรรมในกระบวนการเรียนการสอน โดยครูผู้สอนเป็นผู้จัดประสบการณ์ให้กับเด็กซึ่งอาศัยหลักเกณฑ์การสร้างและฝึกอบรมเยาวชนให้เป็นพลเมืองดี คือสอนให้ผู้เรียนนำไปปฏิบัติจริงด้วยการให้ประสบการณ์ตรงให้มากที่สุด สอนให้ผู้เรียนเกิดเจตคติ ค่านิยมที่ดี เปิดโอกาสให้เรียนได้แสดงออก รู้จักอภิปรายแสดงความคิดเห็น รู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและรู้จักการทำงานเป็นหมู่คณะ สอนให้เข้าใจในเนื้อหาอย่างแท้จริง โดยใช้ข่าว เหตุการณ์ หรือกรณีตัวอย่าง แล้วนำปัญหาเหล่านี้มาให้ผู้เรียนวิเคราะห์จากทฤษฎีเป็นหลักเกณฑ์ เพื่อเป็น

พื้นฐานในการแก้ปัญหาและเกิดประสบการณ์ สามารถนำไปใช้ในชีวิตจริง ตระหนักถึงการไม่ทำผิดกฎหมาย เคารพและปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนด เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเยาวชน ซึ่งช่วยให้นักเรียนกำหนดแนวทางการประพฤติปฏิบัติของตนได้อย่างถูกต้อง และสอดคล้องกับสิ่งที่สังคมต้องการ

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของพลเมืองดีของหน่วยงานทางการศึกษาและนักวิชาการ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับทักษะพลเมืองที่ใช้เป็นกรอบคิดในการวิจัย เพื่อเสริมสร้างทักษะพลเมือง เพื่อให้นักเรียนตระหนักถึงการไม่ทำผิดกฎหมาย เคารพและปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนด ตลอดจนคำนึงถึงสิทธิในร่างกาย ชีวิต เสรีภาพ ทรัพย์สิน ของตนเอง และไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น สำหรับการวิจัยครั้งนี้ สรุปได้ว่าทักษะพลเมืองที่สำคัญที่เอื้อต่อการเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ ไม่ให้เกิดปัญหาพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเยาวชน ประกอบด้วย การมีทักษะการคิดวิเคราะห์ มีทักษะชีวิต ในการจัดการปัญหา มีทักษะการปฏิเสธภัยอันตราย รู้จักหลีกเลี่ยงพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่ส่งผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น มีความสามารถในการมองปัญหาและหาแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาตนเอง สังคม และการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ถูกต้อง เหมาะสม และอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม

4. ปัญหาพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเยาวชน

สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว (2554) ได้เสนอข้อมูลสถานการณ์และแนวความคิดด้านเด็กและเยาวชน พบว่า สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเครือญาติเป็นสังคมปัจเจกมากขึ้น ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบครอบครัวไทย เช่น ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงบุตรเพียงลำพัง ครอบครัวพ่อแม่หย่าร้าง ครอบครัวที่อยู่ด้วยกันแบบไม่ใช่ญาติ ครอบครัวที่มีความแตกต่างของอายุแบบกระโดด คือ ปู่ย่า หรือตายายกับหลาน หรือครัวเรือนที่เป็นเพศเดียวกัน มีผลต่อการดำเนินชีวิตของครอบครัว อีกทั้งการที่พ่อและแม่ต้องทำงานอย่างหนักเพื่อแสวงหารายได้ ทำให้ไม่สามารถอบรมเลี้ยงดูบุตรได้เท่าที่ควร ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับการดูแลที่เพียงพอ จึงถูกดึงดูดจากสิ่งจูงใจภายนอกครอบครัวได้ง่าย ก่อให้เกิดปัญหาด้านพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม

คณะกรรมการการพัฒนาสังคมและกิจการเด็ก เยาวชน สตรีผู้สูงอายุ คนพิการและผู้ด้อยโอกาส (2556) กล่าวถึงปัญหาด้านพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเยาวชนว่า มาจากสภาพสังคมปัจจุบันในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ส่วนหนึ่งมาจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้วัฒนธรรมต่างประเทศได้เข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมไทย เด็กและเยาวชนได้รับการซึมซับแนวคิดและกระแสนิยมบางอย่างเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต ซึ่งบางอย่างเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย ทำให้เกิดปัญหาด้านพฤติกรรมต่างๆ ขึ้นมา ล้วนแต่ส่งผล

กระทบต่อตัวเด็กเยาวชน ทำให้มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมตามวัยและต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่เป็นอันตรายต่อชีวิต เช่น ปัญหาการดื่มสุรา บุหรี่ ยาเสพติด การพนัน การติดเกม การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น การตกเป็นเหยื่อการบริโภควัตถุอันตราย การใช้ความรุนแรง การทะเลาะวิวาท เป็นต้น

จากการศึกษาข้อมูลปัญหาพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเยาวชนจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและแก้ไขปัญหา ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และเสนอประเด็นปัญหาพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเยาวชน อันเป็นเป้าหมายของการเสริมสร้างทักษะพลเมืองที่เกี่ยวข้องกับกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

4.1 ปัญหาการใช้ยาเสพติด

ปัญหาเสพติดเป็นภัยร้ายแรงทั้งต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิต บ่อนทำลายความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศไทย ทำลายความสุขของครอบครัว ชุมชน และสังคม ปัจจุบันยาเสพติดกำลังแพร่ระบาดและขยายไปทั่วประเทศและทวีความรุนแรงมากขึ้น ทั้งก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรมขึ้นมามากมาย โดยส่วนมากผู้ติดยาเสพติดมักเริ่มจากด้วยความอยากรู้อยากลอง ความคึกคะนอง ถูกล่อลวงกลายเป็นเหยื่อ กลายเป็นเครื่องมือของกลุ่มผู้ค้ายาเสพติด สิ่งที่น่าวิตกอย่างยิ่งคือ กลุ่มเยาวชนมีพฤติกรรมการใช้ยาเสพติดมากกว่ากลุ่มคนกลุ่มอื่น และมีแนวโน้มแพร่ระบาดสู่นักเรียนซึ่งมีอายุน้อยลงเรื่อยๆ สาเหตุของปัญหาเสพติด ได้แก่ เพื่อนชักจูงให้ลองเสพ สภาพสังคมที่ผู้ปกครองไม่มีเวลาเลี้ยงดูเท่าที่ควร ยาเสพติดหาซื้อได้ง่าย ความกดดันต่อจิตใจจากสภาพแวดล้อมขาดความอบอุ่นในครอบครัว และสภาพแวดล้อมขาดการชักจูงไปในทางที่ดี เป็นต้น

4.2 ปัญหาการเล่นการพนัน

ปัญหาการเล่นการพนัน มีสภาพการณ์แนวโน้มของการเข้าสู่การเล่นพนันของเยาวชนในประเทศไทยที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างน่าเป็นห่วง การเล่นการพนันพบทั้งในกลุ่มเยาวชนทั้งเพศชายและเพศหญิง ซึ่งเคยเล่นการพนันมาตั้งแต่ครั้งอยู่ในวัยเรียนและมักจะเริ่มเล่นในโรงเรียน ปัจจุบันเยาวชนสามารถเข้าถึงการเล่นการพนันได้ง่ายและกว้างขวางผ่านทางอินเทอร์เน็ตและสื่อออนไลน์ เนื่องจากปัญหาการเล่นการพนันนำมาซึ่งปัญหาหลายด้าน ตั้งแต่ผลการเรียนตกต่ำ เสียสุขภาพกายและจิตจากการติดการพนัน การติดหนี้พนันและหาเงินมาเล่น โดยการกระทำความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน เช่น ลักทรัพย์ วิ่งราวทรัพย์ ชิงทรัพย์ เป็นต้น การขายตัวเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินทองเพื่อนำไปใช้หนี้จากการพนัน จนถึงการทำร้ายร่างกายหรือมุ่งเอาชีวิต การป้องกันและแก้ไขปัญหาการพนันในเด็กและเยาวชนที่ผ่านมานั้นพยายามเน้นให้เห็นถึงอันตรายที่มาจากการพนัน สร้างทักษะในการตัดสินใจเชิงบวก และรับรู้ถึงหน่วยงานต่างๆ ที่ให้บริการความช่วยเหลือแก่ผู้มีปัญหาการพนัน ใช้มาตรการการป้องกัน

และแก้ไขปัญหาการพนัน โดยปรับเปลี่ยนทัศนคติของสังคมที่มีต่อปัญหาการเล่นการพนันของเยาวชน เพื่อเป็นการป้องกันตั้งแต่ระยะแรก ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น พร้อมทั้งรณรงค์ให้สังคมตระหนักถึงปัญหาการพนันผ่านสื่อและกิจกรรมต่างๆ ขณะเดียวกันต้องสร้างพื้นที่สีขาวเพื่อเป็นทางออกให้เยาวชนได้มีกิจกรรมที่ห่างไกลจากการพนันด้วย

4.3 ปัญหาการใช้สื่อและเทคโนโลยี

ปัญหาการใช้สื่อและเทคโนโลยี ในยุคโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยีถือเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของผู้คนทั่วโลก สำหรับประเทศไทยได้มีเทคโนโลยีเข้ามาแพร่หลายและมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตในทุกเพศทุกวัยรวมทั้งวัยรุ่น การใช้เทคโนโลยีในปัจจุบันเทคโนโลยีการสื่อสารที่มีความทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งโทรศัพท์มือถือแบบสมาร์ทโฟน และคอมพิวเตอร์ซึ่งสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและใช้สื่อสังคมออนไลน์กำลังเป็นที่นิยมในหมู่เยาวชนในสถานศึกษา และกลายเป็นสิ่งที่เยาวชนทุกคนจำเป็นต้องมีจำเป็นต้องใช้ ซึ่งเทคโนโลยีเหล่านั้นก็อาจจะให้โทษหรือเกิดผลเสียเนื่องมาจากการใช้ผิดประเภท ผิดวัตถุประสงค์ และขาดการควบคุมและสอดส่องดูแลจากพ่อแม่รวมทั้งครูอาจารย์ ส่วนความเสื่อมโทรมของสังคมและพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีของวัยรุ่นในปัจจุบันนั้น เกิดจากการใช้ผิดประเภทและผิดวัตถุประสงค์ เช่น ติดเกม ติดอินเทอร์เน็ต ขาดบริการทางเพศแอบแฝง เป็นต้น อันก่อให้เกิดผลเสียหรืออาจตกเป็นเหยื่อจากภัยสังคมได้ เพราะในปัจจุบันวัยรุ่นส่วนมากใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อวัตถุประสงค์อื่นมากกว่าการค้นคว้าหาข้อมูลที่เป็นประโยชน์ สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของวัยรุ่น เนื่องจากเกิดการติดการใช้สื่อและเทคโนโลยี เลิกใช้ไม่ได้ เพราะหากไม่ได้เล่นก็จะซึมเศร้า หงุดหงิด บางรายมีพฤติกรรมก้าวร้าว และชอบใช้ความรุนแรงอีกด้วย

4.4 ปัญหาพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม

ปัญหาพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสมของเยาวชน นับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญมาก และควรได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน เนื่องจากวัยรุ่น เป็นวัยระหว่างรอยต่อระหว่างความเป็นเด็ก และความเป็นผู้ใหญ่ ดังนั้นเรื่องของคุณวุฒิหรือการตัดสินใจ ตลอดจนการควบคุมอารมณ์จึงมักแสดงออกมาในลักษณะของการทำตามใจ ทำตามอารมณ์ หรือทำตามเพื่อน โดยขาดการไตร่ตรองและการยั้งคิดอย่างสมเหตุสมผล พฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม ได้แก่ การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร การแสดงออกทางเพศในที่สาธารณะ การหมกมุ่นกับสื่อลามกอนาจาร และการเผยแพร่สื่อลามกอนาจาร สาเหตุส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากขาดการดูแลเอาใจใส่ และการอบรมจากครอบครัว ประกอบกับโลกยุคโลกาภิวัตน์ มีเทคโนโลยีที่ทันสมัย สามารถเข้าถึงสื่อออนไลน์ที่มีเนื้อหาทางเพศได้ง่าย การรับวัฒนธรรมด้านค่านิยมทางเพศจากต่างชาติเข้ามาใช้อย่างไม่มีวิจารณญาณ การออกไปเที่ยว

กลางคืนตามสถานบริการ การดื่มเครื่องดื่มที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์ ก็มีผลทำให้ขาดสติ ทำให้เกิดปัญหาการมีเพศสัมพันธ์โดยไม่เต็มใจขึ้น ปัจจัยดังกล่าวเป็นการเปิดช่องทางให้เยาวชนรับข้อมูลที่ผิดและไม่เกิดประโยชน์ ทำให้มองว่าการแสดงออกทางเพศและการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรเป็นเรื่องปกติ

4.5 ปัญหาการทะเลาะวิวาท

ปัญหาการทะเลาะวิวาท มีความสัมพันธ์ที่นำไปสู่การใช้ความรุนแรง เป็นการกระทำที่ประสอ์ให้บุคคลอื่นได้รับบาดเจ็บ เนื่องจากการทำร้ายร่างกายและจิตใจ ตั้งแต่เล็กน้อยไปจนถึงขั้นเสียชีวิตได้ ปัจจุบันการทะเลาะวิวาทและใช้ความรุนแรงในวัยรุ่นมีจำนวนมากขึ้น และทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ สะท้อนให้เห็นจากข่าวที่ปรากฏอยู่เป็นประจำ เช่น นักเรียนยกพวกตีกัน วัยรุ่นใช้อาวุธทำร้ายคู่อริ และร้ายแรงถึงขั้นใช้อาวุธทำร้ายจนนำไปสู่การฆาตกรรม โดยธรรมชาติของวัยรุ่นเป็นช่วงระยะเวลาแห่งการเรียนรู้หาประสบการณ์ อยากลองสิ่งที่ทำหาย เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากเพื่อน โดยมีความรู้สึกว่าตนเอง เก่ง แน่ เหนือกว่าคนอื่น ไม่เหมือนใคร และไม่คำนึงผลที่จะเกิดตามมาในอนาคต ซึ่งเป็นสาเหตุที่นำไปสู่พฤติกรรมกรรมการทะเลาะวิวาทและใช้ความรุนแรงในวัยรุ่นมากมาย วัยรุ่นเรียนรู้ชีวิตจากสภาพแวดล้อม เพื่อน ครอบครัว ชุมชน สังคม โรงเรียน ตลอดจนจากสื่อต่างๆ ที่มีผลกระทบอย่างมากต่อวัยรุ่นในสังคมปัจจุบัน

4.6 ปัญหาการไม่ปฏิบัติตามกฎจราจร

ปัญหาการไม่ปฏิบัติตามกฎจราจร ปัจจุบันอุบัติเหตุจากการจราจรเพิ่มสูงขึ้นทั้งด้านปริมาณและความรุนแรง สำหรับประเทศไทยอุบัติเหตุบนท้องถนนเป็นสาเหตุการบาดเจ็บ พิการและเสียชีวิตที่มีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี สร้างผลกระทบความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สิน สำหรับพฤติกรรมที่ไม่ปฏิบัติตามกฎจราจรของเยาวชนที่พบบ่อยและเสี่ยงต่ออุบัติเหตุ ได้แก่ ไม่สวมหมวกนิรภัย ขับขี่เร็วเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด ใช้โทรศัพท์มือถือขณะขับขี่ และเมาสุราแล้วขับขี่ยานพาหนะ เป็นต้น อันเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยขาดการไตร่ตรอง ขาดการยั้งคิดอย่างสมเหตุสมผล และไม่คำนึงถึงผลร้ายที่อาจเกิดขึ้น สำหรับสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดอุบัติเหตุบนถนนนั้นมี 2 ประการคือ เกิดจากการกระทำที่ไม่ปลอดภัย ได้แก่ พฤติกรรมต่างๆ อันอาจก่อให้เกิดอุบัติเหตุ เช่น ความประมาท การฝ่าฝืนและไม่ปฏิบัติตามกฎจราจร เป็นต้น และเกิดจากสภาวะที่ไม่ปลอดภัย ได้แก่ สภาพแวดล้อมที่อาจก่อให้เกิดอุบัติเหตุได้ เช่น ถนนชำรุด แสงสว่างไม่เพียงพอ ทางโค้ง เป็นต้น การสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของการปฏิบัติตามกฎจราจรให้แก่เยาวชน เพื่อรู้จักป้องกันตนเองและคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้อื่น เช่น ขับรถด้วยความไม่ประมาท ไม่เมาแล้วขับรถ เป็นต้น จะช่วยลดโอกาสเกิดอุบัติเหตุและทำให้การใช้รถใช้ถนนมีความปลอดภัยมากขึ้น

สรุปได้ว่า ปัญหาพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเยาวชน เกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น ความแตกแยกในครอบครัว หย่าร้าง การขาดความอบอุ่น อยู่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และการขาดการดูแลจากคนในครอบครัว ระบบการศึกษาที่ไม่เท่าเทียมกัน ลักษณะการศึกษาที่ไม่เหมาะสมกับสภาพชีวิตเด็กแต่ละพื้นที่ หรือขาดการดูแลเอาใจใส่จากครู รวมถึงการมีกลุ่มเพื่อนที่ชอบใช้ความรุนแรง การเข้าถึงและบริโภคสื่อที่ไม่เหมาะสมทั้งเรื่องของความรุนแรง เรื่องเพศ ปัญหาการติดเกม อายุมข และการพนันในรูปแบบต่างๆ รวมถึงสภาพแวดล้อมในชุมชนที่เป็นแหล่งอบายมุขซึ่งกระตุ้นพฤติกรรมเสี่ยง ทั้งการเที่ยวกลางคืน การดื่มเหล้า เสพสารเสพติด การทะเลาะวิวาท พฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ การตั้งกลุ่มหรือแก๊งเพื่อก่อพฤติกรรมไม่ปฏิบัติตามกฎจรรยาบรรณ ดังนั้น เพื่อเป็นการสร้างทางออกและสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เด็กและเยาวชน ควรเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ครอบครัว และระบบการศึกษา โดยจัดกิจกรรมเพื่อเสริมทักษะการใช้ชีวิตในสังคมให้แก่เด็กในโรงเรียน การเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันและองค์กรสื่อเพื่อเด็กและเยาวชน การจัดสรรพื้นที่สื่อทางเลือกสำหรับเด็กเยาวชนและครอบครัว การสนับสนุนการผลิตสื่อโดยกลุ่มเยาวชน นอกจากนี้ควรมีการผลักดันให้มีกฎหมายควบคุมสื่อสำหรับเด็กและเยาวชน

5. บริบทของโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยพะเยา

โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยพะเยา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา เปิดการเรียนการสอนในลักษณะโรงเรียนประจำ (Boarding School) โดยมีสถานที่ตั้งของโรงเรียนและหอพักนักเรียนอยู่ภายในมหาวิทยาลัยพะเยา จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 28 กันยายน 2554 โดยมติดอนุมัติจากสภามหาวิทยาลัยพะเยา การดำเนินก่อตั้งโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยพะเยาเกิดจากการตั้งปณิธานในด้านการศึกษามหาวิทยาลัยพะเยาที่ตระหนักถึงความสำคัญในการร่วมพัฒนาคุณภาพการศึกษาขั้นพื้นฐานในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มุ่งเป็นโรงเรียนแนวศิลปวิทยาศาสตร์ (Liberal Arts) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นโรงเรียนตัวอย่างที่สมบูรณ์แบบในการจัดการเรียนการสอน และการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียนในการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งอาศัยการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยพะเยาในการผลิตนักเรียนให้มีความสามารถ ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ การคิดวิเคราะห์ และความเป็นเลิศทางด้านวิชาการ มีคุณธรรม จริยธรรม มีความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน และการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ตลอดจนมีความพร้อมในการประกอบอาชีพ มีการเปิดโรงเรียนสาธิตในมหาวิทยาลัย เพื่อเป็นหน่วยส่งเสริมและการฝึกปฏิบัติงานวิชาชีพของนิสิตสาขาการศึกษาเป็นสถานที่พัฒนาการศึกษาวิจัย เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอน รวมทั้งสนับสนุนกิจกรรมด้านวิชาการแก่สังคมและชุมชน

ด้วยเหตุนี้ วันที่ 28 กันยายน 2554 จึงถือว่าวันดังกล่าวเป็นวันสถาปนาโรงเรียน โดยเริ่มแรกนั้นมีรองศาสตราจารย์ ดร.ชยันต์ บุญยรักษ์ ดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนคนแรก ตั้งแต่วันที่

20 มกราคม 2555 เป็นต้นมา และดำเนินการสอนโดยอาจารย์โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยพะเยา อาจารย์พิเศษ และอาจารย์จากคณะต่างๆ ของมหาวิทยาลัย ทั้งนี้ ได้เริ่มเปิดการเรียนการสอนในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2555 เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2555 โดยใช้อาคารเรียนซึ่งปรับปรุงจากอาคารปฏิบัติการทางวิศวกรรมศาสตร์ จำนวน 12 หลัง เป็นอาคารเรียนในระยะแรก จนกระทั่งในปีการศึกษา 2560 ได้มีย้ายสถานที่ตั้งโรงเรียนแห่งใหม่มาอยู่บริเวณด้านหลังมหาวิทยาลัยพะเยา ซึ่งมีความพร้อมในการจัดการเรียนการสอนและรองรับการขยายตัวที่มากขึ้น จึงได้เปิดการเรียนการสอนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 4 และในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งในปัจจุบันมีบุคลากรรวม 53 คน และมีจำนวนนักเรียนรวมทั้งสิ้น 533 คน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อจัดการศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด
2. เพื่อให้เป็นโรงเรียนต้นแบบที่มีศักยภาพสูงในการจัดการเรียนการสอนในแนวทางศิลปวิทยาศาสตร์ (Liberal Arts) สนับสนุนความถนัดทางด้านวิทยาศาสตร์ และตามศักยภาพของนักเรียนให้มีความเป็นเลิศ
3. เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตนักเรียนที่มีคุณภาพสู่การเป็นประชาคมอาเซียน
4. เพื่อเป็นหน่วยงานสนับสนุนและส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาการทุกด้านแก่นักเรียนโดยมีการบริหารจัดการที่อาศัยความร่วมมือจากคณะต่างๆ ของมหาวิทยาลัยพะเยา ทั้งทางด้านการจัดการเรียนการสอน การค้นคว้าวิจัย การฝึกงานและการฝึกสอนของนิสิตมหาวิทยาลัยพะเยา
5. เพื่อเป็นแหล่งอบรม ศึกษา และเผยแพร่งานด้านศิลปะและวัฒนธรรม
6. เพื่อเป็นสวัสดิการสำหรับบุตรพนักงานมหาวิทยาลัยพะเยา
7. เพื่อส่งเสริมสุขภาพ บุคลิกภาพ และสุนทรียภาพของนักเรียนและบุคลากร
8. เพื่อสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนตามศักยภาพและความสนใจของนักเรียน

หลักสูตรการศึกษา

โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยพะเยา มีการจัดการเรียนการสอนโดยใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ของกระทรวงศึกษาธิการทั้ง 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ คือ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ สอนโดยคณาจารย์โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยพะเยา คณาจารย์มหาวิทยาลัยพะเยา และผู้ทรงคุณวุฒิ ตลอดจนการจัดให้มีการฝึกทักษะในห้องปฏิบัติการของมหาวิทยาลัยพะเยา และมุ่งเน้นให้นักเรียนมีความสามารถทางด้านภาษาและเทคโนโลยี มีความใฝ่รู้ ใฝ่เรียน มีสุนทรียภาพ ทักษะทางปัญญา และบุคลิกภาพที่เหมาะสม สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้เป็นอย่างดี

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน

กนกวรรณ ศรีนรินทร์ (2555, หน้า 114-118) ศึกษาการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน รายวิชาสังคมศึกษา ส 22101 หน่วยการเรียนรู้ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงกับการผลิตสินค้าและบริการ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 พบว่าการพัฒนากิจกรรมการจัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ นักเรียนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับนักเรียน สถานการณ์ และบริบท การจัดการเรียนรู้ให้ปัญหาในท้องถิ่นเป็นตัวกระตุ้นให้นักเรียนอยากรู้อยากเห็น สร้างความรู้จากกระบวนการทำงานกลุ่มเพื่อแก้ปัญหา หรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน การศึกษาค้นคว้าข้อมูลโดยใช้สื่อที่หลากหลาย สร้างความรู้กระบวนการทำงานกลุ่มเพื่อส่งเสริมพัฒนาการทำงานร่วมกัน ช่วยให้นักเรียนฝึกใช้การคิดวิเคราะห์ วิเคราะห์ สื่อสาร สรุปองค์ความรู้ได้ และผลการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจากการจัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ทำให้ นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้นกว่าเกณฑ์ที่กำหนด

การดี สงวนศิลป์ (2554, หน้า 56-57) ศึกษาความสามารถในการตัดสินใจและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 สารที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน พบว่า ความสามารถในการตัดสินใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โดยใช้รูปแบบการสอนแบบปัญหาเป็นฐาน มีความสามารถในการตัดสินใจสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และทำให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้นกว่าเกณฑ์ที่กำหนด

รัชณี อุดทา (2552, หน้า 49) ศึกษาการส่งเสริมทักษะการคิดวิเคราะห์โดยใช้การเรียนรู้ที่เน้นปัญหาเป็นฐาน สำหรับนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนบ้านปางสักจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า หลังการเรียนที่เน้นปัญหาเป็นฐานการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนสูงกว่าก่อนเรียน โดยอยู่ในเกณฑ์ระดับดี ร้อยละ 75.96

วุฒิไกร เทียงดี (2549, หน้า 89) ศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับความสามารถในการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ตัวแปรระดับนักเรียนที่ส่งผลต่อความสามารถในการคิดวิเคราะห์ ได้แก่ เชาวน์ปัญญา เจตคติต่อการเรียน และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์

นาวิรัตน์ ศิริอนันต์ (2550, หน้า 89) ศึกษาการพัฒนาพฤติกรรมลดภาวะโลกร้อนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนสุรนารีวิทยา จากการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เป็นการวิจัยเชิงบรรยายเพื่อศึกษาการพัฒนาพฤติกรรมลดภาวะโลกร้อน ผลการศึกษาพบว่าการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 มีความพึงพอใจโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ด้านบรรยากาศการเรียนรู้ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านประโยชน์ที่ได้รับจากการเรียนรู้ จาก

การประเมินพฤติกรรมลดภาวะโลกร้อน โดยนักเรียนประเมินตนเอง เพื่อนประเมิน และผู้ปกครองประเมิน ปรากฏว่านักเรียนมีพฤติกรรมลดภาวะโลกร้อนหลังเรียนดีกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ .01

เอมอร์ จรัสพันธ์ (2550, หน้า 96-97) ศึกษาการสร้างชุดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ หน่วยการเรียนรู้สิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อม โดยใช้รูปแบบใช้ปัญหาเป็นฐานสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิทยาศาสตร์และทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ของนักเรียนหลังจากที่เรียนด้วยชุดการเรียนรู้มีค่าสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

นางณัฏฐิ์ สะอะ (2551, หน้า 115-116) ศึกษาผลของการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นฐานต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิทยาศาสตร์ลักษณะการเรียนรู้ด้วยตนเอง และความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 พบว่า นักเรียนที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐานมีคะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและลักษณะการเรียนรู้ด้วยตนเองหลังการเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 มีความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐานทุกด้านอยู่ในระดับสูง

สรุปงานวิจัยในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยที่พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง พัฒนาการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ช่วยให้นักเรียนฝึกใช้การคิดวิเคราะห์ วิจัย สืบสาร สรุปองค์ความรู้ได้ เพื่อพัฒนาความสามารถในการคิดวิเคราะห์และพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนให้สูงขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความเป็นพลเมือง

เนตรดาว ใจจันทร์ (2557, หน้า 121-148) วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ตามทฤษฎีการพิพาทเชิงสร้างสรรค์ เพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมืองในประชาคมอาเซียน สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พบว่า แนวคิดการจัดกิจกรรมความเป็นพลเมืองในประชาคมอาเซียนควรจัดกิจกรรมที่เน้นบูรณาการเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกันในสังคมที่หลากหลาย สร้างทักษะความรู้ เน้นการฝึกปฏิบัติจริง พัฒนาทักษะต่างๆ ในศตวรรษที่ 21 ทั้งทักษะการสื่อสาร ทักษะแก้ปัญหา ทักษะชีวิต ทักษะการใช้เทคโนโลยี ส่งเสริมคุณลักษณะความรับผิดชอบ ซึ่งใช้โครงสร้างและเนื้อหาารูปแบบกิจกรรม โดยมีกระบวนการ 5 ขั้นตอน (PCDCD) ได้แก่ ขั้นที่ 1 ให้กรณีศึกษาหรือปัญหา (Problem Based) ขั้นที่ 2 การค้นหาข้อมูลด้วยตนเอง (Concurrence Seeking) ขั้นที่ 3 การอภิปรายในบทบาทฝ่ายเสนอและฝ่ายค้าน (Debate) ขั้นที่ 4 การสลับบทบาทอีกครั้งหนึ่ง (Change position) ขั้นที่ 5 การร่วมกันสรุปเป็นคำตอบ (Draw conclusion) ซึ่งนักเรียนที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามทฤษฎีการพิพาทเชิงสร้างสรรค์ เพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมืองในประชาคมอาเซียน

มีความเป็นพลเมืองในประชาคมอาเซียนหลังร่วมกิจกรรมสูงกว่าก่อนร่วมกิจกรรมตามรูปแบบที่พัฒนาขึ้น โดยนักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียนหลังเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 มีทักษะความเป็นพลเมืองในประชาคมอาเซียนหลังเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าเกณฑ์ร้อยละ 75 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และมีเจตคติต่อการร่วมกิจกรรมตามรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นหลังเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

นิรมล คูจินดา (2559, หน้า 106) วิจัยเรื่องอนาคตภาพหลักสูตรพลเมืองศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานในทศวรรษหน้า (ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2555-พ.ศ. 2565) พบว่า การคิดวิเคราะห์และตัดสินใจจากข้อมูลที่หลากหลาย เป็นหนึ่งในคุณลักษณะของผู้เรียนที่สำคัญต่อการสร้างความเป็นพลเมืองที่มีวัฒนธรรมประชาธิปไตยให้สอดคล้องกับบริบทสังคม

นุชสุดา เสริมสมรรถ (2544: บทคัดย่อ) วิจัยเรื่องการนำเสนอกิจกรรมการเรียนการสอนสังคมศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีสำหรับนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษากรุงเทพมหานคร โดยใช้แบบสอบถามสอบถามครูสังคมศึกษาและผู้เชี่ยวชาญ พบว่า กิจกรรมการเรียนการสอนสังคมศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี 4 ด้านที่มีความเหมาะสมมาก มีดังนี้ 1. กิจกรรมในห้องเรียน ด้านทักษะพื้นฐาน คือ ฝึกตั้งข้อสมมติฐานเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ และการใช้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงเป็นประเด็นในการอภิปราย ด้านจิตใจ คือ ให้ความร่วมมือรับผิดชอบทำงานกลุ่ม ใช้กรณีศึกษาโดยนำหลักคุณธรรมแก้ปัญหาและใช้ตัวแบบบุคคลที่ทำความดีในประวัติศาสตร์ไทย ด้านสังคมและวัฒนธรรม คือ ใช้บทบาทสมมติ แสดงการปฏิบัติตนถูกต้องตามวัฒนธรรมประเพณีไทยนำปัญหาสังคมมาเป็นประเด็นในการสอน และให้นักเรียนยกตัวอย่างการปฏิบัติตนที่ถูกต้องตามหน้าที่พลเมืองดีของสังคมไทย ด้านการเมืองและประชาธิปไตย คือ ใช้กระบวนการกลุ่มอภิปรายแนวทางการปฏิบัติตนตามสิทธิและหน้าที่จัดกิจกรรมสถานการณ์จำลองเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของตนตามหลักประชาธิปไตยอธิบายถึงสิทธิหน้าที่พลเมืองตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ ฝึกการแก้ปัญหาสถานการณ์การเมืองไทยปัจจุบันและวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียระบบการเมืองไทยในแต่ละยุคสมัย 2. กิจกรรมเสริมหลักสูตร ด้านทักษะพื้นฐาน คือ ทำโครงการสังคมศึกษานุเคราะห์ร่วมกับวิชาอื่นๆ จัดทัศนศึกษาใช้แหล่งวิทยาการและเทคโนโลยีต่างๆ ค้นหาข้อมูลและนำเสนอข่าวสารต่างๆ ผ่านเสียงตามสายของโรงเรียน ด้านจิตใจ คือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาที่ตนนับถือเชิญวิทยากรมาบรรยายเรื่องค่านิยมในการดำรงชีวิต และฝึกปฏิบัติสมาธิเพื่อขัดเกลาจิตใจตามหลักศาสนา ด้านสังคมและวัฒนธรรม คือ กิจกรรมเข้าร่วมพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา จัดทัศนศึกษาเชิงอนุรักษ์โบราณสถาน จัดนิทรรศการหรือป้ายนิเทศให้เห็นความสำคัญสถาบันหลักของชาติและจัดประกวดโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้านการเมืองและประชาธิปไตย คือ จัดนิทรรศการเกี่ยวกับวันสำคัญทางการเมืองการปกครองของไทยจัดทัศนศึกษา

สถานที่สำคัญๆ ที่เกี่ยวกับการปกครองบ้านเมืองและติดตามข่าวสารเกี่ยวกับการเมืองการปกครองไทยอย่างสม่ำเสมอ 3. กิจกรรมร่วมกับชุมชน ด้านทักษะพื้นฐาน คือ ใช้แหล่งวิทยาการท้องถิ่นที่เป็นบุคคลและสถานที่ และจัดกิจกรรมแข่งขันตอบปัญหาในวิชาสังคมศึกษาระหว่างกลุ่มโรงเรียนในชุมชน ด้านจิตใจ คือ จัดกิจกรรมการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ร่วมกับประชาชนในชุมชนและเชิญวิทยากรในชุมชนมาบรรยายให้ข้อคิดในการปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน ด้านสังคมและวัฒนธรรม คือ ให้นักเรียนร่วมพิธีกรรมศาสนาวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นชุมชน สำรวจปัญหาและเสนอแนวทางแก้ปัญหาสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน เชิญวิทยากรท้องถิ่นมาแนะนำการนำภูมิปัญญาไทยมาใช้ในการดำเนินชีวิต ใช้ท้องถิ่นเป็นแหล่งการเรียนรู้และให้นักเรียนค้นคว้าแหล่งวิทยาการเรียนรู้ใหม่ๆ ทางสังคมและวัฒนธรรม ด้านการเมืองและประชาธิปไตย คือ จัดทำเอกสารและสิ่งพิมพ์ต่างๆ เผยแพร่ความรู้ให้แก่ประชาชนเรื่องการไปใช้สิทธิเลือกตั้ง ร่วมรณรงค์การมีส่วนร่วมด้านการเมืองการปกครองกับชุมชนและจัดกิจกรรมส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมทางการเมืองในท้องถิ่นตนเอง

สรุปงานวิจัยในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจซึ่งศึกษาเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามที่สังคมต้องการซึ่งมีการศึกษาทั้งการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน กิจกรรมเสริมหลักสูตรกิจกรรมร่วมกับชุมชน และปัญหาในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษา ทั้งนี้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจะต้องสอดคล้องกับเนื้อหาในหลักสูตรต้องปลูกฝังความเป็นพลเมืองดีให้ผู้เรียน ฝึกการคิดวิเคราะห์และตัดสินใจจากข้อมูลที่หลากหลาย อันเป็นหนึ่งในคุณลักษณะของผู้เรียนที่สำคัญต่อการสร้างความเป็นพลเมือง ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการให้บุคคลมีความรู้ความสามารถ มีเหตุผลและวิจารณญาณ ตระหนักในบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในฐานะที่ตนเป็นสมาชิกในสังคม ตลอดจนเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ ซึ่งในการสร้างเสริมให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองดีจะต้องมีการจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสม เพื่อส่งเสริมให้บุคคลมีคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานในต่างประเทศ

Manfette (1997: Abstract) ได้ศึกษาการเรียนการสอนที่ใช้การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานเพื่อแก้ปัญหาการเรียนไม่ผ่านในรายวิชาวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ คณิตศาสตร์และเคมี ในระดับเกรด 12 ผลการศึกษาพบว่า การเรียนโดยใช้ปัญหาเป็นฐานสนับสนุนผู้เรียนให้ประสบผลสำเร็จหรือบรรลุวัตถุประสงค์ในการเรียนมากขึ้น

Cindy E, Hmelo - Silver (2004) ได้เสนอบทความเกี่ยวกับงานวิจัยในหัวข้อ Problem-Based Learning: What and How Do Students Learn สรุปได้ว่าการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นฐานมีประวัตินานจากทฤษฎีทางจิตวิทยา ให้ข้อเสนอแนะการจัดการเรียนของนักเรียนผ่านประสบการณ์การ

แก้ปัญหา นักเรียนจะได้เรียนรู้ทั้งเนื้อหาและกลยุทธ์การคิด การจัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาในด้านการมีความรู้ที่ยืดหยุ่น มีทักษะการแก้ปัญหา มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีทักษะการร่วมมือกัน มีแรงจูงใจและการอภิปราย ผลงานวิจัยพบว่า ธรรมชาติของการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐานมีเป้าหมายสำคัญ 3 เป้าหมาย เป้าหมายแรกคือ เนื้อหาความรู้ กลยุทธ์การคิด และทักษะการแก้ปัญหา รองลงมา คือ เป้าหมายด้านแรงจูงใจ ซึ่งงานวิจัยส่วนมากเกี่ยวกับด้านการแพทย์และการศึกษาเนื่องจากการจัดการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ

Lumpkin (1991: Abstract) ศึกษาผลการสอนทักษะการคิดวิเคราะห์ที่มีต่อความสามารถในการคิดวิเคราะห์ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความคงทนในเนื้อหาวิชาสังคมของนักเรียนเกรด 5 และเกรด 6 ผลการศึกษาพบว่า เมื่อได้สอนทักษะการคิดวิเคราะห์นักเรียนเกรด 5 และเกรด 6 มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ไม่แตกต่างกัน กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมที่เป็นนักเรียนเกรด 5 มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความคงทนในเนื้อหาวิชาสังคมไม่แตกต่างกัน ส่วนกลุ่มทดลองที่เป็นนักเรียนเกรด 6 มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความคงทนในเนื้อหาวิชาสังคมสูงกว่ากลุ่มควบคุม

Prawat, R. (1991: 98) ได้อ้างถึงการทดสอบจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่ามีนักศึกษาอเมริกันระดับปริญญาตรีจำนวนน้อยมากที่สามารถทำข้อสอบที่ต้องการใช้ทักษะการคิดที่ซับซ้อนได้ แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นที่ต้องเร่งจัดการศึกษาให้สามารถพัฒนาทักษะการคิดที่จำเป็นสำหรับผู้เรียนในการดำรงชีวิต

Brown, R.G. (1993: 102) ได้ศึกษาวิจัยในอเมริกาเหนือที่ต้องการศึกษาว่านโยบายการศึกษาที่ใช้อยู่สามารถพัฒนาความสามารถในการคิดของผู้เรียนได้ดีเพียงใด ซึ่งหมายรวมถึงความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ การคิดอย่างสร้างสรรค์ การใช้เหตุผลการสืบเสาะอย่างเป็นระบบการวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การประเมินข้อมูลข่าวสารข้อโต้แย้งและการสื่อสาร พบว่า ไม่มีโรงเรียนใดที่สามารถจัดการศึกษาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวครูและผู้เรียนในด้านการอ่าน เขียน พูด และคิดได้ตามต้องการ จึงจำเป็นที่นักการศึกษาทั้งหลายจะหันมาช่วยกันหาวิธีที่จะส่งเสริมเรื่องนี้ให้เกิดผลอย่างแท้จริง

จากการวิจัยในต่างประเทศพบว่าการเรียนแบบใช้ปัญหาเป็นฐานสามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถด้านการคิด การแก้ปัญหา ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองและนักเรียนสามารถสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง ส่งเสริมทักษะการคิด พัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนให้สูงขึ้นได้ แสดงให้เห็นว่าการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานนั้นเป็นวิธีการจัดกิจกรรมที่สามารถพัฒนาทักษะการคิดของนักเรียนได้เป็นอย่างดี

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในต่างประเทศ

Bernadette (2002: Abstract) วิจัยเรื่อง Teaching the “heart and soul” of citizenship: Service-learning as citizenship education. ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการสอนให้มีความเป็นพลเมืองทั้งจิตใจและจิตวิญญาณ โดยใช้การเรียนรู้จากการมีส่วนร่วมในการบริการสังคมเพื่อปลูกฝังความเป็นพลเมือง โดยเฉพาะความเป็นพลเมืองดีในส่วนของ การเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง เช่น การเลือกตั้ง ซึ่งงานวิจัยนี้ได้วิเคราะห์เปรียบเทียบกลุ่มที่เรียนรู้โดยการบริการสังคมและกลุ่มที่ไม่ได้บริการสังคม โดยใช้ข้อมูลจากการตอบแบบสำรวจก่อนและหลังของนักเรียนจำนวน 704 คน การสัมภาษณ์นักเรียน 107 คน และสัมภาษณ์ครูจำนวน 28 คน จากโรงเรียนทุกแห่งในแคลิฟอร์เนียที่การเปรียบเทียบแบบสำรวจก่อนและหลังจากการวิจัยจากการวิจัยค้นพบ 4 ประเด็น ดังนี้ 1. ครูส่วนใหญ่ไม่ได้รับการฝึกฝนให้ใช้ประเด็นเกี่ยวกับการใช้การบริการสังคมเป็นกลยุทธ์ในการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี 2. รูปแบบองค์ประกอบของลักษณะความเป็นพลเมืองดีมีหลายองค์ประกอบอยู่ในโรงเรียนรวมถึงการมีสถานภาพตามกฎหมายและการมีความประพฤติดีซึ่งอยู่ในบริบทของการบริการสังคม 3. การเรียนรู้จากการบริการสังคมสนับสนุนให้เกิดความเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์พร้อมทั้งจิตใจและจิตวิญญาณรวมทั้งก่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ซึ่งการกระทำดังกล่าวก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและชุมชน 4. ถ้ากล่าวถึงความเป็นพลเมืองอย่างกว้างๆ คือการเป็นสมาชิกในชุมชน โครงการนี้อาจไม่เชื่อมโยงกับการบริการสังคม เพราะการบริการสังคมทำให้นักเรียนเกิดจิตสำนึกและพฤติกรรมที่ดี แต่ยังไม่สามารถทำให้นักเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองของรัฐเพิ่มมากขึ้น ทั้งที่วัตถุประสงค์ของโครงการในครั้งนี้ ต้องการให้นักเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองของรัฐเพิ่มมากขึ้น เช่น การทำให้เยาวชนไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งให้มากขึ้น ดังนั้นการเรียนรู้โดยการบริการสังคมยังไม่สามารถทำให้นักเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองได้เพิ่มขึ้นและสุดท้ายนี้ผลจากการวิจัยขอแนะนำว่า วิธีการสอนสังคมศึกษาที่จะพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี ต้องกำหนดคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีให้แน่ชัดและเกี่ยวข้องกับการเข้าไปมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองให้เพิ่มมากขึ้นและต้องให้นักเรียนเข้าใจความหมายของความเป็นพลเมืองดีว่าคืออะไร

Jenning (2003: Abstract) วิจัยเรื่อง Transforming civics and citizenship education in the middle years of schooling: an exploration of critical issues informing teachers’ theories of action. การศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นที่การศึกษาความรู้เรื่องหน้าที่พลเมืองและความเป็นพลเมืองดีของระดับชั้นมัธยมศึกษาเพื่อระบุประเด็นที่เป็นปัญหาสำคัญในการให้ความรู้ของครูตามทฤษฎีของการกระทำ การศึกษาครั้งนี้ใช้กรณีตัวอย่างเป็นโรงเรียนที่คัดเลือกจากทางตอนเหนือของนิวเซาท์เวลส์และทางตอนตะวันออกเฉียงใต้ของควีนแลนด์ โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมของครูในกลุ่มที่มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อสืบหาทฤษฎีการกระทำในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้เรื่องหน้าที่พลเมืองและความ

เป็นพลเมืองดีการศึกษาครั้งนี้เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ครูที่มีประสบการณ์การสอนมาเป็นเวลา 1-3 ปี และมีการสังเกตโดยตรงรวมทั้งรวบรวมข้อมูลจากบทความของผู้เชี่ยวชาญและวิเคราะห์เนื้อหาของนโยบายและเอกสารหลักสูตร และได้มีการวิเคราะห์ข้อมูลในสามประเด็นดังนี้ ประการแรก คือ การสะท้อนตนเองของครู ประการที่สอง คือ ความเห็นของครูเกี่ยวกับความรู้ที่หลักสูตรกำหนด และ ประการที่สาม คือ โอกาสในการกระทำการถ่ายโอนความรู้ไปสู่นักเรียนผลที่ได้รับจากการศึกษาในครั้งนี้ คือ ได้คู่มือที่เป็นโปรแกรมในการพัฒนาวิชาชีพครูที่เน้นวิธีการสอนที่สำคัญในเรื่องของหน้าที่พลเมืองและการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในชั้นเรียนที่เป็นระดับมัธยมศึกษา

สรุปจากงานวิจัยในต่างประเทศด้านการพัฒนาความเป็นพลเมือง มุ่งเน้นการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีตามการรับรู้ของผู้สอน เพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีให้กับนักเรียนและได้มีการศึกษาโดยการจัดการเรียนรู้ด้วยการบริการสังคมมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองทั้งทางด้านจิตใจและจิตวิญญาณ เพื่อให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมและการปฏิบัติตนเพื่อผู้อื่นและชุมชน

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ข้อมูลและสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน เพื่อเสริมสร้างทักษะพลเมืองของนักเรียนโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยพะเยา ที่เน้นการเสริมสร้างทักษะพลเมืองของนักเรียน โดยพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นฐาน จำนวน 7 แผน รวม 20 คาบเรียน คาบละ 50 นาที ที่ใช้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานทั้งหมด 6 ขั้นตอน รวมเป็นหน่วยการเรียนรู้เรื่องพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเยาวชน อันประกอบด้วย ปัญหาการใช้ยาเสพติด ปัญหาการเล่นการพนัน ปัญหาการใช้สื่อและเทคโนโลยี ปัญหาพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม ปัญหาการทะเลาะวิวาท และปัญหาการไม่ปฏิบัติตามกฎจราจร ซึ่งแผนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นนั้นมีลักษณะสำคัญคือ แผนการจัดการเรียนรู้ในแต่ละแผนจะใช้ขั้นตอนของการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานเพียงขั้นตอนเดียวเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้นักเรียนได้มีเวลาค้นคว้าข้อมูลและแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเพียงพอ อันเป็นการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในแต่ละขั้นได้อย่างลุ่มลึกและตกผลึกเป็นความรู้ อีกทั้งมุ่งเน้นการเสริมสร้างทักษะพลเมืองของนักเรียนด้านการคิดวิเคราะห์ ที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ความสำคัญ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ และการวิเคราะห์หลักการ ที่จะช่วยให้บุคคลสามารถเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ รู้เท่าทันปัญหา ตระหนักถึงการไม่ทำผิดกฎหมาย เคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย คำนึงถึงสิทธิของตนเอง และไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น มีจิตสำนึกต่อบทบาทหน้าที่และมีความรับผิดชอบต่อการเป็นสมาชิกในสังคม อันถือเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญในการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี เสริมสร้างทักษะพลเมืองให้กับนักเรียนและสอดคล้องกับความต้องการตามบริบทของสังคมไทย